

Appropriate Banking Contracts from the Perspective of Legal and Executive Requirements of the Oil and Gas Industry

Zahra Ahmadi¹ , Javad Kashani² , Hamidreza Oloumi Yazdi³ , Abbas Toosi⁴

1. PhD Candidate in International Oil and Gas Contracts Management, Faculty of Law, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. Email: ahmadi.zahra4@gmail.com

2. Corresponding author; Associate Professor of Law, Faculty of Law, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. Email: Kashani.Lawyer@gmail.com

3. Associate Professor of Law, Faculty of Law, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. Email: Oloumi@atu.ac.ir

4. Associate Professor of Law, Faculty of Law, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. Email: Toosi@atu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Manuscript received:

19 July 2025

final revision received:

7 August 2025

accepted:

24 August 2025

published online:

10 September 2025

Keywords:

Partnership contracts,
Non-partnership
contracts, Requirements
of oil and gas industry,
Banking contracts,
Financing

Abstract

In Iran law there some legal and technical are restrictions on using non-partnership contracts and On the other hand, the possibility of benefiting from partnership contracts and bank investments in financing the oil and gas industry is facing doubts due to reasons such as the strong possibility of lack of real participation and disruption of fair competition. The primary question is which of the existing contracts in Iran banking system considering legal restrictions and legal norms of competition law in Iran has the best function on financing oil and gas industry?

The authors concluded that, non-partnership contracts including murabahah, Jualah, Estesna, Lease on Condition of Ownership or Hire-purchase, Installment sales, purchase debt and salaf are respectively more compatible with needs of oil and gas industry. Also subject to some basic conditions, Investment capacity and partnership agreements can be used to finance oil and gas projects. Considering all legal, technical and executive aspects preference of non-partnership contracts over partnership contracts, systematizing the use of partnership contracts, enhancement some contracts considering requirements of oil and gas industry and the preference for legal participation over civil participation and mudarabah is one of the other main findings and suggestions of the authors of this article.

Cite this article: Ahmadi, Zahra; Kashani, Javad; Oloumi, Hamidreza; Toosi, Abbas (2025)“ Appropriate Banking Contracts from the Perspective of Legal and Executive Requirements of the Oil and Gas Industry” *Energy Law Studies*, 11 (1): 27 - 64.

DOI: <https://doi.com/10.22059/JRELS.2025.396609.590>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

Introduction

Today, the main need in the upstream and downstream activities of the country's oil and gas industry is financing. Due to various financial and banking restrictions and sanctions, financing the oil industry through foreign sources is very difficult under the current circumstances. In this regard, the principled and accurate use of banks' financial resources can be of great help. In Iranian law, there are certain legal and technical restrictions on using non-partnership contracts. On the other hand, the possibility of benefiting from partnership contracts and bank investments in financing the oil and gas industry faces doubts due to factors such as the strong likelihood of a lack of genuine participation and disruption of fair competition.

The primary question is: which of the existing contracts in Iran's banking system, considering legal restrictions and the legal norms of competition law in Iran, has the best function in financing the oil and gas industry?

Method

In this research, in order to achieve the desired goals, the available literature and resources (books, articles, and laws) were reviewed and studied. Interviews were conducted with experts and informants regarding banking contracts in the oil and gas industry, and the opinions of respected university professors and specialists were also used, along with the evaluation of theories, analyses, and argumentative explanations. Therefore, the method adopted in this research is descriptive and analytical.

Conclusions

A review of each banking contract in terms of its suitability with the needs and requirements of the oil and gas industry and the possibility of benefiting from them shows that:

A. The use of partnership contracts in financing the oil and gas industry is appropriate, provided that some basic conditions are observed.

- According to the laws and regulations, the *Mudarabah* contract is only applicable to the commercial sector; therefore, it is suitable only for the purchase and sale of oil and gas industry products (domestic trade and export/import of petroleum and petrochemical products) in the downstream

sector—provided that the rules of fair competition are observed.

- The use of *civil participation* contracts in the upstream oil and gas sector is appropriate, provided that a genuine civil participation contract is concluded by a bank specialized in the oil industry and that the specialized bank and the joint management committee closely and continuously monitor the implementation of oil projects.
- The use of *civil participation* contracts in the downstream oil and gas sector is also appropriate—provided that a genuine civil participation contract is concluded by a specialized bank in the oil industry, the bank continuously monitors downstream projects, and the rules of fair competition are observed.
- Given the possibility of more effective oversight in a *legal participation* contract—due to the existence of a company and corporate governance—this agreement is more suitable than a civil participation contract for financing both upstream and downstream oil and gas projects. The use of a legal participation contract in the upstream oil and gas sector is appropriate, provided that it is concluded by a bank specialized and experienced in the oil and gas industry on behalf of depositors with joint-stock companies in the sector, and that an insurance company specialized in the oil and gas industry acts as a guarantor of profits and losses, or at least as a guarantor of the current value of shares. It is also appropriate to use a legal participation contract to finance downstream oil and gas projects, provided that it is concluded by a specialized bank and that fair competition rules are observed.

B. non-partnership contracts, including *Murabahah*, *Jualah*, *Istisna*, *Lease on Condition of Ownership* or *Hire-Purchase*, *Installment Sales*, *Purchase Debt*, and *Salaf*, are respectively more compatible with the needs of the oil and gas industry and suitable for financing its projects because:

- *Murabahah* contracts are suitable for the supply of goods and services in the development and production stages of upstream oil and gas operations, as well as in downstream operations.
- The adequate capacity of the *Jualah* contract can be used to finance upstream oil and gas operations in the development and production stages, as well as downstream operations.

- The *Istisna* contract is suitable for supplying the goods, equipment, and facilities required for oil and gas projects at various stages of upstream and downstream operations.
- A *Lease on Condition of Ownership* or *Hire-Purchase* contract is suitable for supplying goods required for upstream operations in the exploration, development, and production stages, as well as for supplying goods, equipment, and facilities for downstream operations.
- *Installment Sales* contracts are suitable for the procurement and supply of raw materials, spare parts, work tools, production equipment, machinery, and facilities, as well as consumer goods required in the development and production stages of upstream oil and gas operations and downstream industry activities.
- The *Purchase Debt* agreement can be used in the development phase (after initial production is achieved with the help of a payment commitment certificate) and in the exploitation phase of upstream operations, as well as after the launch of a downstream project.
- The *Forward* (Salaf) contract can be used when the upstream oil and gas project is approaching the production and operational stages, and the downstream project is about to be launched.

قراردادهای بانکی مناسب از منظر الزامات حقوقی و اجرایی صنعت نفت و گاز

زهرا احمدی^۱، جواد کاشانی^۲✉، حمیدرضا علوم‌یزدی^۳، عباس طوسی^۴

۱. دانشجوی دکتری مدیریت قراردادهای بین‌المللی نفت و گاز، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: zahraahmadi@iau.ir

۲. نویسنده مسئول: دانشیار گروه حقوق خصوصی و اقتصادی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: kashani@atu.ac.ir

۳. دانشیار گروه حقوق خصوصی و اقتصادی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: Oloumi@atu.ac.ir

۴. دانشیار گروه حقوق خصوصی و اقتصادی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: Toosi@atu.ac.ir

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۴/۲۹

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۵/۱۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۶/۳

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۶/۲۰

کلید واژه‌ها:

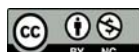
الزامات صنعت نفت و گاز، تأمین مالی، قراردادهای بانکی، قراردادهای مشارکتی، قراردادهای غیرمشارکتی.

در حقوق ایران، برخی محدودیت‌های حقوقی و فنی برای استفاده از قراردادهای بانکی مبادله‌ای وجود دارد. از سوی دیگر، بهره‌گیری از عقود مشارکتی و سرمایه‌گذاری بانکها در تأمین مالی صنعت نفت و گاز، به دلایلی همچون احتمال بالای عدم تحقق مشارکت واقعی و ایجاد اختلال در رقابت منصفانه، با تردیدهایی روبه‌روست. پرسش اصلی آن است که کدام یک از قراردادهای متعارف در نظام بانکی ایران، با توجه به محدودیت‌های قانونی و موازین حقوق رقابت، کارکرد مناسب‌تری در تأمین مالی صنعت نفت و گاز دارد؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که قراردادهای مبادله‌ای نظیر مرابحه، جعاله، استصناع، اجاره به شرط تملیک، فروش اقساطی، خرید دین و سلف، به ترتیب تناسب بیشتری با اقتضائات صنعت نفت و گاز دارند. افزون‌براین، با رعایت برخی شرایط اساسی می‌توان از ظرفیت سرمایه‌گذاری و عقود مشارکتی نیز در تأمین مالی پروژه‌های نفت و گاز بهره‌مند شد. با لحاظ همه جوانب حقوقی، فنی و اجرایی، نتایج تحقیق بیانگر رجحان قراردادهای مبادله‌ای بر مشارکتی، ضرورت شفاف‌سازی و نظام‌مند کردن کاربرد عقود مشارکتی، به‌روزرسانی برخی از قراردادها متناسب با نیازهای صنعت نفت و گاز و نیز ترجیح مشارکت حقوقی بر مشارکت مدنی و مضاربه است. این موارد از جمله یافته‌ها و پیشنهادهای کلیدی نویسندگان به‌شمار می‌آید.

استناد: احمدی، زهرا؛ کاشانی، جواد؛ علوم‌یزدی، حمیدرضا؛ طوسی، عباس (۱۴۰۴). «قراردادهای بانکی مناسب از منظر الزامات حقوقی و اجرایی صنعت نفت و گاز»، *مطالعات حقوق انرژی*، ۱۱۰ (۱)، ۶۴-۲۷.

<http://doi.org/10.22059/JRELS.2025.396609.590>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

© نویسندگان.

مقدمه

امروزه یکی از اساسی‌ترین نیازها در فعالیتهای بالادستی و پایین‌دستی صنعت نفت کشور، دستیابی به فناوری‌های نوین و تأمین مالی است. باتوجه به محدودیت‌ها و تحریم‌های مالی و بانکی، تأمین مالی صنعت نفت از منابع خارجی در شرایط کنونی با دشواری‌های بسیاری روبه‌روست. از این‌رو، منطق اقتصادی اقتضا می‌کند که منابع مالی داخلی در خدمت این صنعت حیاتی قرار گرفته و سرمایه موردنیاز، تا حد امکان از ظرفیتهای داخلی تأمین شود. در این میان، بانک‌ها نقشی محوری دارند و بهره‌گیری اصولی و دقیق از منابع مالی آنها می‌تواند تا حد زیادی در تأمین مالی پروژه‌های نفتی راهگشا باشد.

در حقوق ایران، محدودیت‌هایی در به‌کارگیری قراردادهای بانکی مبادله‌ای وجود دارد. ازسوی دیگر، بهره‌مندی از عقود مشارکتی و سرمایه‌گذاری بانک‌ها در تأمین مالی صنعت نفت‌وگاز نیز، به دلایلی همچون فقدان مشارکت واقعی و ایجاد اخلال در رقابت منصفانه، به‌ویژه در بخش پایین‌دستی نفت‌وگاز، با تردیدهایی روبه‌روست. افزون‌براین، در کاربست این عقود در حوزه بالادستی صنعت نفت‌وگاز نیز، همچنان ابهامات و پرسش‌های متعددی مطرح است.

پرسش اصلی این پژوهش آن است که کدام‌یک از قراردادهای موجود در نظام بانکی ایران، کارکرد مؤثرتری در تأمین مالی صنعت نفت‌وگاز دارد؟ و با در نظر گرفتن محدودیت‌های قانونی و موازین حقوق رقابت در ایران، آیا عقود مبادله‌ای گزینه مناسب‌تری است یا عقود مشارکتی؟ در این پژوهش، قراردادهای بانکی و امکان‌سنجی کاربرد آنها در صنعت نفت‌وگاز مورد بررسی قرار می‌گیرد. بدین‌منظور، ابتدا عقود مشارکتی به‌صورت جداگانه تحلیل و سپس عقود مبادله‌ای رایج در صنعت نفت به‌دقت مورد بررسی قرار می‌گیرند. در پایان، تلاش می‌شود کارآمدترین قراردادها از میان قالب‌های موجود شناسایی و راهکارهایی برای اصلاح و بهبود فنی و حقوقی آنها، باتوجه به نیازها و الزامات صنعت نفت‌وگاز ارائه شود.

۱. قراردادهای مشارکتی

در قراردادهای مشارکتی برخلاف قراردادهای مبادله‌ای، تحقق انتفاع امری قطعی و تضمین‌شده نیست؛ از این‌رو، گفته می‌شود در این نوع قراردادها، صرفاً انتظار انتفاع وجود دارد، نه تحقق حتمی آن. از دیگر ویژگی‌های عقود مشارکتی، می‌توان به متغیر بودن نرخ سود، اذنی بودن قراردادها و لزوم نظارت و کنترل مستمر بر اجرای آنها اشاره کرد (موسویان، ۱۳۸۴: ۵۱-۵۲).

قراردادهای مشارکتی شامل مضاربه، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، مزارعه و مساقات هستند. بالاین‌حال، دو عقد اخیر به‌دلیل ماهیت خود، قابلیت اجرا و بهره‌برداری در صنعت نفت‌وگاز

را ندارند. از این رو، در این پژوهش سه عقد نخست، به طور مستقل مورد بررسی و نقد قرار می گیرند.

۱.۱. مضاربه

۱.۱.۱. امکان بهره‌مندی از عقد مضاربه در صنعت نفت و گاز

عقد مضاربه از جمله عقود بسیار مرسوم بانکداری اسلامی و یکی از رایج‌ترین عقود مشارکتی است. با این حال، در فقه امامیه و قوانین ایران، کاربرد مضاربه محدود و مقید به معاملات تجاری به معنای عرفی آن است. به سخن دیگر، خرید و فروش کالا مهم‌ترین حوزه‌ای است که مضاربه در آن مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در فقه عامه، عقد مضاربه دارای ماهیتی عام است و حتی به عنوان یکی از عقود رایج در جذب سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ در حالی که در حقوق ایران، سپرده‌های مذکور بیشتر در قالب عقد وکالت دریافت می‌شوند و مضاربه محدود به معاملات تجاری و دادوستد است و در سپرده‌گذاری بانکی به کار نمی‌رود (موسویان و میثمی، ۱۳۹۷: ۸۸).

عقد مضاربه ظرفیت استفاده در ساخت و ساز و توسعه صنعت نفت، چه در بخش بالادستی و چه در بخش پایین‌دستی را ندارد. در این عقد، تأمین کالا صرفاً برای فروش و دادوستد در بازه زمانی یک ساله انجام می‌شود که برای تأمین مالی پروژه‌های بلندمدت و زمان‌بر صنعت نفت و گاز مناسب نیست. افزون بر این، تضمین سرمایه توسط عامل، محدودیت‌های فقه امامیه در حوزه عمل مضاربه و ماهیت پرمخاطره‌ی پروژه‌های نفت و گاز، تمایل به استفاده از این عقد را به طور چشمگیری کاهش می‌دهد. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که عقد مضاربه صرفاً می‌تواند به عنوان روشی برای خرید و فروش محصولات حاصل از صنعت نفت و گاز کاربرد داشته باشد.

۲.۱. قراردادهای مشارکت

مشارکت به عنوان مفهومی نزدیک به «شرکت» تعریف می‌شود و مقصود از آن، اجتماع حقوق دو یا چند مالک نسبت به اموال خود است (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۰: ۲۲۸۱). در بانکداری اسلامی، مشارکت معمولاً در دو قالب اصلی به کار می‌رود: مشارکت مدنی و مشارکت حقوقی. از آنجاکه در این عقود طرفین در سود و زیان شریک هستند، مشارکت به عنوان یکی از اسلامی‌ترین شیوه‌های تأمین مالی شناخته می‌شود (Kettell, 2011: 77)؛ زیرا هدف اصلی در بانکداری اسلامی، پرهیز از فعالیت‌های ربوی است (Omar, Kiran, 2018: 89) و عقود مشارکتی راهکاری برای تحقق شراکت واقعی و عاری از ربا به شمار می‌آیند. این شیوه، با هدف تشویق بانک‌ها به سرمایه‌گذاری مشترک با مشتریان کارآفرین و افزایش ثروت طراحی شده است (Al Maddah,)

89: 2017). با این حال، ریسک بالای این نوع قراردادها و پیچیدگی‌های مربوط به ارزیابی دقیق پروژه‌ها برای تأمین مالی، از مهم‌ترین عوامل کاهش تمایل بانک‌ها به استفاده از عقود مشارکتی به‌شمار می‌روند (Aulia Fitria, et al, 2020: 26).

قراردادهای مشارکت در بانکداری اسلامی، در صورت اجرای صحیح می‌توانند نقش مؤثری در کنترل و خنثی‌سازی انبساط ناخواسته پولی ایفا کرده و در نتیجه، به مهار تورم نیز کمک کنند (Sadique, M, 2009: 209).

۱.۲.۱. مشارکت مدنی

۱.۱.۲.۱. امکان بهره‌مندی از مشارکت مدنی در صنعت نفت و گاز

بی‌گمان هدف قانون‌گذار از تجویز قرارداد مشارکت مدنی، تسهیل فعالیت‌های تولیدی و بازرگانی است (غریبی و همکاران، ۱۴۰۱: ۶۷۴)؛ اما در عمل، معمولاً قصد مشارکت واقعی میان طرفین وجود ندارد و این قراردادها درواقع به ابزاری برای تأمین مالی با نرخ سود ثابت و حداقل ریسک تبدیل می‌شوند. از این رو، برخی صاحب‌نظران پیشنهاد می‌کنند که از عقد مشارکت مدنی کمتر استفاده شود (میثمی، ۱۴۰۱: ۶۳۷).

مشارکت مدنی، چنانچه به‌درستی اجرا شود؛ یعنی از مرحله انعقاد تا اجرا براساس موازین شفاف قانونی و فنی انجام گیرد، می‌تواند یکی از کارآمدترین شیوه‌های تأمین مالی اسلامی برای صنعت نفت به‌شمار آید.

انعقاد قرارداد مشارکت مدنی واقعی مستلزم وجود ساختار نظارتی کارآمد در نظام بانکی است. اجرای صحیح این نوع قرارداد، صرفاً از عهده بانک تخصصی در حوزه صنعت نفت برمی‌آید. چنین بانکی نیز صرفاً می‌تواند عقد مشارکت مدنی را تنها در بخشی از پروژه‌های منتخب به‌کار گیرد تا بر تمامی مراحل تأمین مالی، اجرا و بهره‌برداری نظارت مؤثر داشته باشد. برای تضمین تحقق واقعی مشارکت مدنی، افزون بر نظارت بانک تخصصی، ضروری است کمیته‌ای مشترک از مدیران صنعت نفت تشکیل شود تا بر اجرای دقیق پروژه‌ها و نحوه هزینه‌کرد منابع مالی، نظارت مستمر و تخصصی اعمال کند.

بدین ترتیب، در صورت فراهم بودن شرایط فوق، انعقاد و اجرای واقعی قرارداد مشارکت مدنی در عمل امکان‌پذیر خواهد بود.

۱.۲.۲. مشارکت حقوقی

۱.۲.۲.۱. امکان بهره‌مندی از قراردادهای مشارکت حقوقی در صنعت نفت و گاز

برخی از صاحب‌نظران بر این باورند که باتوجه به ناکامی عقد مشارکت مدنی در مقام اجرا، بهره‌گیری از عقد مشارکت حقوقی می‌تواند به سبب مزایای متعدد آن، راهکار مناسب‌تری باشد (نظریور و کشاورزبان پیوستی، ۱۳۹۲: ۴۰-۷۶).

درخصوص قراردادهای مشارکت حقوقی باید گفت که باتوجه به مزایای متعدد این نوع قرارداد -از جمله شفافیت بیشتر، کاربردی بودن و امکان نظارت مؤثرتر نسبت به عقد مشارکت مدنی- در عمل، بهره‌مندی از ظرفیت‌های قرارداد مشارکت حقوقی در تأمین مالی صنعت نفت و گاز کارآمدتر به نظر می‌رسد.

البته باید در نظر داشت که فرض مطلوب‌تر در اجرای عقد مشارکت حقوقی آن است که نخست، بانک‌ها صرفاً در مقام وکیل وارد عمل شوند تا از یک سو، مداخله مستقیم در سرمایه‌گذاری نداشته باشند و از سوی دیگر، بدون شریک شدن در سود و زیان پروژه، تنها حق الوکاله خود را دریافت کنند. دوم آنکه، از ظرفیت شرکت‌های بیمه به عنوان تضمین‌کننده سود و زیان یا دست‌کم تضمین‌کننده ارزش روز سهام بهره گرفته شود. با این حال، نباید از نظر دور داشت که انعقاد چنین عقدی نیز باید توسط بانکی انجام شود که در این زمینه تخصص و تجربه کافی دارد و با ریسک‌های خاص این صنعت آشناست. همچنین، ورود شرکت‌های بیمه متخصص در حوزه انرژی ضروری است. از این رو، ایجاد بانک تخصصی و شرکت بیمه متبحر و متخصص در حوزه صنعت نفت از الزامات بنیادین به شمار می‌آید.

۱.۳. تحلیل دغدغه‌های مشارکت بانک‌ها در تأمین مالی صنعت نفت و گاز

باتوجه به امکان قانونی ورود بانک‌ها به مشارکت و سرمایه‌گذاری در بخش بالادستی صنعت نفت و گاز -مطابق جزء سوم بند «ت» ماده ۳ قانون وظایف و اختیارات وزارت نفت مصوب ۱۳۹۱/۰۲/۱۹ و مواد ۱۲ و ۴۲ قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها مصوب ۱۴۰۲/۱۲/۲۲- دغدغه‌هایی، از جمله نحوه مالکیت و مشارکت بانک‌ها و آثار منفی آن بر رقابت منصفانه مورد بررسی قرار می‌گیرد:

الف) نحوه مالکیت و مشارکت بانک‌ها در منابع و مخازن نفت‌وگاز در بخش بالادستی: در حقوق ایران با تصویب قانون نفت ۱۳۵۳، انعقاد قراردادهایی که منتج به مالکیت در میادین و منابع درجا شود، ممکن نیست و براساس اصول ۴۴ و ۴۵ قانون اساسی هیچ قرارداد نفتی بالادستی نباید منجر به انتقال مالکیت بخش خصوصی اعم از داخلی و خارجی گردد (شیروی، ۱۳۹۳: ۳۳۵). این امر در ماده ۹ «شیوه‌نامه تأمین مالی قراردادهای بالادستی نفت‌وگاز مصوب ۱۴۰۳/۰۸/۲۱ به شماره ۸۰/۱۵۱۶۲۸» نیز به درستی مورد تأکید قرار گرفته است.

حال این پرسش مطرح می‌شود که با وجود منع قانونی مالکیت در ذخایر و منابع بالادستی، آیا امکان مشارکت بانک‌ها در بخش بالادستی صنعت نفت‌وگاز وجود دارد؟ در پاسخ باید گفت: آری، امکان‌پذیر است؛ زیرا مشارکت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، ازجمله بانک‌ها، در چهارچوب قواعد عمومی حاکم بر سرمایه‌گذاری در صنعت نفت از طریق قراردادهای محصول‌محور مجاز شناخته می‌شود. در این نوع قراردادهای، بازپرداخت حق‌الزحمه، هزینه‌ها و پاداش سرمایه‌گذار (درخصوص بانک‌ها، شامل اصل سرمایه و سود مشارکت) از محل عواید حاصل از فروش نفت، گاز یا میعانات گازی انجام می‌گیرد. به‌سخن دیگر، شرکت ملی نفت ایران می‌تواند برای بازپرداخت مبلغ استحقاقی سرمایه‌گذار خصوصی (یا بانک)، نفت را به قیمت روز به وی واگذار کند یا خود نسبت به فروش نفت اقدام کرده و از محل درآمد حاصل، مبلغ استحقاقی سرمایه‌گذار را پرداخت کند.

افزون بر روش‌های مذکور، برای پرداخت مطالبات سرمایه‌گذار، مطابق با مواد ۴ و ۵ «شیوه‌نامه تأمین مالی قراردادهای بالادستی نفت‌وگاز» مصوب ۱۴۰۳/۰۸/۲۱ به شماره ۸۰/۱۵۱۶۲۸، امکان ارائه گواهی تعهد پرداخت عایدی آتی تا سقف حداکثر پنجاه درصد از دستمزد استحقاقی و هزینه تأمین مالی سرمایه‌گذار به درخواست وی فراهم است (ماده ۴ شیوه‌نامه).

همچنین، طبق ماده ۵ همان شیوه‌نامه، امکان تخصیص گواهی سپرده کالایی نفت به کد سرمایه‌گذار تا سقف حداکثر هشتاد درصد مطالبات تأیید و سررسیدشده و نیز صدور حواله تحویل قطعی محموله نفت خام یا میعانات گازی در موعده مشخص به درخواست سرمایه‌گذار تا سقف حداکثر هفتاد درصد مطالبات تأیید و سررسیدنشده، توسط شرکت ملی نفت یا شرکت‌های تابعه طرف قرارداد وجود دارد.

ب) اخلال در رقابت منصفانه: دغدغه دوم این است که مداخله بانک‌ها در فعالیت‌های اقتصادی، به‌ویژه صنعت نفت‌وگاز، موجب اخلال در رقابت منصفانه شود.

به نظر می‌رسد که با وجود پذیرش امکان انعقاد قراردادهای مشارکتی توسط بانک‌ها در چهارچوب بانکداری اسلامی، احتمال انجام اقدامات ضدرقابتی توسط بانک‌ها افزایش می‌یابد. مداخله بانک در نظام اقتصادی باعث می‌شود شرکت‌های تجاری و بنگاه‌های اقتصادی زیرمجموعه بانک یا شریک و همکار آن، امکان بیشتری برای استفاده از منابع بانکی داشته باشند. این مسئله در صنعتی مانند نفت که ماهیتی سرمایه‌بر دارد، به شکل آشکاری خود را نشان می‌دهد. البته مطابق جزء چهارم بند «ط» ماده ۴۵ فصل نهم (تسهیل رقابت و منع انحصار) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی مصوب ۱۳۸۶/۱۱/۰۸ - که مقرر می‌دارد: «سوءاستفاده از وضعیت اقتصادی مسلط نظیر ایجاد مانع به منظور مشکل کردن ورود رقبای جدید یا حذف بنگاه‌ها یا شرکت‌های رقیب در یک فعالیت خاص که منجر به اخلال در رقابت می‌شود، ممنوع است» - در صورتی که مشارکت و سرمایه‌گذاری مستقیم بانک‌ها در تأمین مالی پروژه‌های نفت و گاز، به اخلال در رقابت منصفانه بینجامد، با ممنوعیت قانونی روبه‌رو خواهد شد.

گفتنی است که هم‌اکنون در بخش پایین‌دستی نفت و گاز، به‌ویژه در بخش پتروشیمی، شاهد اخلال در رقابت منصفانه هستیم و این مشکل هنوز در بخش بالادستی این صنعت ایجاد نشده است، ولی باتوجه به افزایش احتمال حضور بخش خصوصی در این بخش، احتمال اخلال در رقابت منصفانه پیش‌بینی می‌شود؛ زیرا براساس قوانین، مقررات و مصوبات سال‌های گذشته -ازجمله مصوبه شورای اقتصاد با عنوان «تسهیل شرایط انعقاد و اجرای قراردادهای بالادستی نفت و گاز مصوب ۱۴۰۴/۰۲/۰۱»، بند «ب» ماده ۱۵ قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۳-۱۴۰۷) مصوب ۱۴۰۳/۰۳/۰۱ - امکان ورود بخش خصوصی به بخش بالادستی نفت و گاز فراهم شده است.

ازسوی دیگر، براساس ماده ۴۲ قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها مصوب ۱۴۰۲/۱۲/۲۲، امکان ورود بانک‌های طلبکار دولت برای بهره‌برداری معادن و میادین نفت و گاز در بخش بالادستی نفت و گاز نیز فراهم شده است. بنابراین، باتوجه به امکان مشارکت بانک‌ها در بخش بالادستی نفت و گاز، استفاده بهینه از ظرفیت شورای رقابت و همکاری مستمر بین وزارت نفت و شورای رقابت برای نظارت مؤثر بر اعطای تسهیلات، به‌ویژه در قراردادهای مشارکتی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است تا رقابت منصفانه در این حوزه حفظ شود.

باتوجه به اینکه نقش مهم شورای رقابت در ایجاد رقابت سالم در امور سرمایه‌گذاری صنعت نفت و گاز در ماده ۱۳ قانون وظایف و اختیارات وزارت نفت مصوب ۱۳۹۱/۰۲/۱۹ تبیین و تصویب شده، لازم است اجرای دقیق، کامل و درست این قانون تضمین گردد. چنین اقدامی برای جلوگیری از رفتارهای ضدرقابتی در صنعت نفت و گاز، ضروری به نظر می‌رسد.

در پایان مباحث مربوط به عقود مشارکتی، به طور خلاصه، امکان کاربرد این عقود در بخش‌های بالادستی و پایین‌دستی صنعت نفت و گاز در قالب یک جدول ارائه شده است (جدول شماره ۱).

جدول شماره ۱: بررسی کاربرد عقود مشارکتی در بخش بالادستی و پایین‌دستی صنعت نفت و گاز

بخش پایین‌دستی نفت و گاز	بخش بالادستی نفت و گاز	عقود مشارکتی
مطابق قوانین و مقررات عقد مضاربه صرفاً برای داد و ستد است بنابراین فقط برای خرید و فروش محصولات صنعت نفت و گاز (خرید و فروش داخلی و صادرات و واردات فرآورده های نفتی و محصولات پتروشیمی) در بخش پایین‌دستی - به شرط رعایت قواعد رقابت منصفانه - مناسب است.	مطابق قوانین و مقررات عقد مضاربه فقط اختصاص به بخش بازرگانی دارد و ظرفیت استفاده در تامین کالا، خدمات و ساخت و ساز در صنعت نفت را ندارد. بنابراین قابل استفاده در بخش بالادستی نفت و گاز نیست.	مضاربه
استفاده از قرارداد مشارکت مدنی در بخش پایین‌دستی نفت و گاز - به شرط انعقاد قرارداد مشارکت مدنی واقعی توسط بانک تخصصی در زمینه صنعت نفت و گاز، نظارت دقیق و پیوسته بر پروژه‌های پایین‌دستی نفت و گاز توسط بانک تخصصی و رعایت قواعد رقابت منصفانه - مناسب است.	استفاده از قرارداد مشارکت مدنی در بخش بالادستی نفت و گاز - به شرط انعقاد قرارداد مشارکت مدنی واقعی توسط بانک تخصصی در زمینه صنعت نفت و گاز، نظارت دقیق و پیوسته توسط بانک تخصصی و کمیته مشترک مدیریت بر اجرای پروژه‌های نفتی - مناسب است.	مشارکت مدنی
استفاده از قرارداد مشارکت حقوقی برای تامین مالی پروژه‌های پایین‌دستی نفت و گاز - به شرط انعقاد قرارداد مشارکت حقوقی توسط بانک متخصص و رعایت قواعد رقابت منصفانه - مناسب است. با توجه به امکان نظارت موثرتر در قرارداد مشارکت حقوقی - به علت وجود شرکت و حاکمیت شرکتی - این قرارداد برای تامین مالی پروژه‌های پایین‌دستی نفت و گاز مناسب‌تر از مشارکت مدنی است.	استفاده از قرارداد مشارکت حقوقی در بخش بالادستی نفت و گاز - به شرط انعقاد قرارداد مشارکت حقوقی توسط بانک متخصص و متبحر در صنعت نفت و گاز به وکالت از سپرده‌گذاران با شرکت‌های سهامی در صنعت نفت و گاز و همکاری شرکت بیمه متخصص و توانمند در صنعت نفت و گاز به عنوان تضمین‌کننده سود و زیان یا اقلأ تضمین‌کننده ارزش روز سهام - مناسب است. با توجه به امکان نظارت موثرتر در قرارداد مشارکت حقوقی - به علت وجود شرکت و حاکمیت شرکتی - این قرارداد برای تامین مالی پروژه‌های بالادستی نفت و گاز مناسب‌تر از مشارکت مدنی است.	مشارکت حقوقی

۲. قراردادهای مبادله‌ای (غیر مشارکتی)

قراردادهای مبادله‌ای، قراردادهایی انتفاعی و تملیکی هستند. در این نوع قراردادها، نیازی به نظارت و کنترل به میزان و با شیوه‌ای که در قراردادهای مشارکتی الزامی است، وجود ندارد (موسویان، ۱۳۸۴: ۵۰) و نحوه و دامنه نظارت محدود است.

این تفاوت از آنجا ناشی می‌شود که در عقود مشارکتی، به اقتضای شراکت، افزون‌بر نظارت‌های معمول در عقود مبادله‌ای، امکان نظارت کامل بر تمامی اقدامات اجرایی شریک در پروژه نیز فراهم است. درمقابل، عقود مبادله‌ای به دلیل اینکه مبتنی بر سود ثابت و مقرر هستند، از این منظر با عقود مشارکتی کاملاً متفاوت‌اند. در عقود مبادله‌ای، نظارت بیشتر معطوف به اعتبارسنجی و تضمین‌های گیرنده تسهیلات و صحت مدارک و مستندات تقاضای اخذ تسهیلات است؛ اموری که در عقود مشارکتی ضروری، اما به‌تنهایی کافی نیستند.

در ادامه، عمده‌ترین عقود مبادله‌ای مرسوم در بانکداری ایران به‌صورت جداگانه بررسی می‌شوند:

۱.۲. جعاله

۱.۱.۲. ماهیت جعاله

در ماهیت جعاله اختلاف نظر وجود دارد؛ برخی آن را از جمله ایقاعات می‌دانند (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۰: ۱۵۵۱). براساس همین تحلیل، معتقدان به ایقاع بودن جعاله، آن را چنین تعریف کرده‌اند: «عبارت است از التزام به تعویض عمل معلوم با اجرت» (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۵: ۲۵۰).

باین‌حال، بیشتر صاحب‌نظران جعاله را عقد می‌دانند (شهیدی، ۱۳۸۱: ۴۰۲). در حقوق بانکی، جعاله بدون تردید عقد محسوب می‌شود. همچنین در سطح بین‌المللی نیز بر ظرفیت مناسب جعاله برای کاربرد در بانکداری اسلامی تأکید شده است؛ هرچند این عقد، برخلاف عقود مشارکتی و مضاربه، رواج چندانی در بانکداری اسلامی خارج از ایران ندارد (Ismail, M, et al, 2020: 29) و حتی در برخی از دسته‌بندی‌های عمومی و مطرح تسهیلات بانکی، نامی از آن به میان نیامده است (Nafis, A, et al. 2019: 21-25).

به‌تازگی مفهوم «قول» در ادبیات حقوق بانکداری اسلامی مورد بحث قرار گرفته است. قول یا وعده، براساس مطالعات انجام‌شده، همانند جعاله تلقی می‌شود؛ زیرا در جعاله نیز عهد، پیمان و وعده پرداخت وجود دارد که عامل را به انجام کار و تحقق جعاله ترغیب می‌کند (Yaakub, F, & (Buang, A. H, 2024: 39-40).

بنابراین، به رغم اینکه در نظام بانکی، نظر مشهور فقها نادیده گرفته شده و جعالة بانکی که ماهیتی ایقاعی برای آن در نظر گرفته شده است، در چهارچوب عقد اجرا می شود، باید توجه داشت که جعالة مورد استفاده در نظام بانکی، با مقررات مربوط در قانون مدنی نیز هم خوانی ندارد. در قانون مدنی، برای جعالة ضروری نیست که اجرت و عمل معلوم باشند، اما در عقد جعالة رایج در نظام بانکی، بعد از مشخص شدن نوع عمل و صرفاً در راستای گسترش امور تولیدی و خدماتی، امکان انعقاد جعالة فراهم می شود (جعفری، ۱۴۰۰: ۲۴۸).

۲.۱.۳. امکان بهره مندی از قرارداد جعالة بانکی در صنعت نفت و گاز

۱. به منظور بهره مندی از قرارداد جعالة بانکی در صنعت نفت و گاز، ابتدا قرارداد جعالة اولیه بین صنعت نفت و گاز (شرکت ملی نفت) به عنوان جاعل اول و بانک به عنوان عامل اول منعقد می شود. در این قرارداد، بانک در برابر دریافت مبلغی بیشتر از هزینه معمول عملیات، تحت عنوان جعل و به صورت اقساطی، متعهد به انجام موضوع جعالة می گردد. موضوع جعالة شامل اجرای عملیات بالادستی نفت و گاز در مراحل توسعه و تولید است که از جمله موارد زیر را در بر می گیرد:

- تهیه و تأمین لوازم حفاری و انجام خدمات حفاری؛
- طراحی، خرید، ساخت، حمل و نصب تأسیسات روزمینی؛
- اجرای طرح توسعه جامع و یکپارچه و تکمیل فازهای مختلف میادین گازی و نفتی، به ویژه میادین مشترک.
- همچنین در بخش پایین دستی، موضوع جعالة شامل موارد زیر است:
 - اجرا، تکمیل و توسعه خطوط لوله؛
 - احداث پالایشگاه؛
 - احداث مجتمع پتروشیمی؛
 - ساخت مخازن و نصب تأسیسات تصفیه گاز؛
 - ساخت پایانه های صادرات نفت و گاز.

۲. باتوجه به اینکه بانک شخصاً نمی تواند موضوع قرارداد جعالة را انجام دهد، بنابراین به عنوان جاعل در جعالة ثانویه، قرارداد جدیدی با شرکت های تخصصی در این حوزه منعقد می کند. این اقدام می تواند همچنین با استناد به ماده ۲-۵ قرارداد نمونه جعالة موضوع بخشنامه سال ۱۳۹۴ بانک مرکزی و تبصره ماده ۴ دستورالعمل اجرایی مصوب ۱۳۶۳/۱/۱۹ شورای پول و اعتبار انجام شود که به موجب آن اعطای وکالت به متقاضی (شرکت ملی نفت یا سایر شرکت های نفتی) برای واگذاری انجام موضوع قرارداد به دیگری امکان پذیر شده است.

باتوجه به اینکه شرکت ملی نفت شناخت بیشتری از شرکت‌های نفتی متخصص دارد، بانک می‌تواند به جاعل جعالة اول (شرکت ملی نفت یا سایر شرکت‌های نفتی) وکالت دهد تا از طرف بانک با شرکت‌های نفتی دارای توان و تخصص کافی، قرارداد جعالة ثانویه منعقد کند. در این قرارداد، شرکت تخصصی نفت یا پیمانکار به‌عنوان عامل دوم، عملیات موضوع قرارداد جعالة ثانویه را در بخش بالادستی نفت‌وگاز در مراحل توسعه و تولید و یا در بخش پایین‌دستی انجام می‌دهد.

بدین‌ترتیب، اجرای طرح‌ها و پروژه‌های نفت‌وگاز به‌صورت مناسب و باکیفیت توسط شرکت‌های نفتی متخصص و توانمند تضمین می‌شود.

۳. بانک، جعل ثانویه را که مبلغ آن از جعل اولیه کمتر است به عامل جعالة ثانویه (شرکت تخصصی نفت یا پیمانکار) به‌صورت نقدی پرداخت می‌کند.

۴. در قرارداد جعالة، با استناد به ماده ۳ قرارداد نمونه جعالة موضوع بخشنامه سال ۱۳۹۴ بانک مرکزی، می‌توان با توافق طرفین و متناسب با طول مدت اجرای پروژه‌های مختلف بالادستی و پایین‌دستی، مدت زمان مناسب برای هر قرارداد را تعیین کرد.

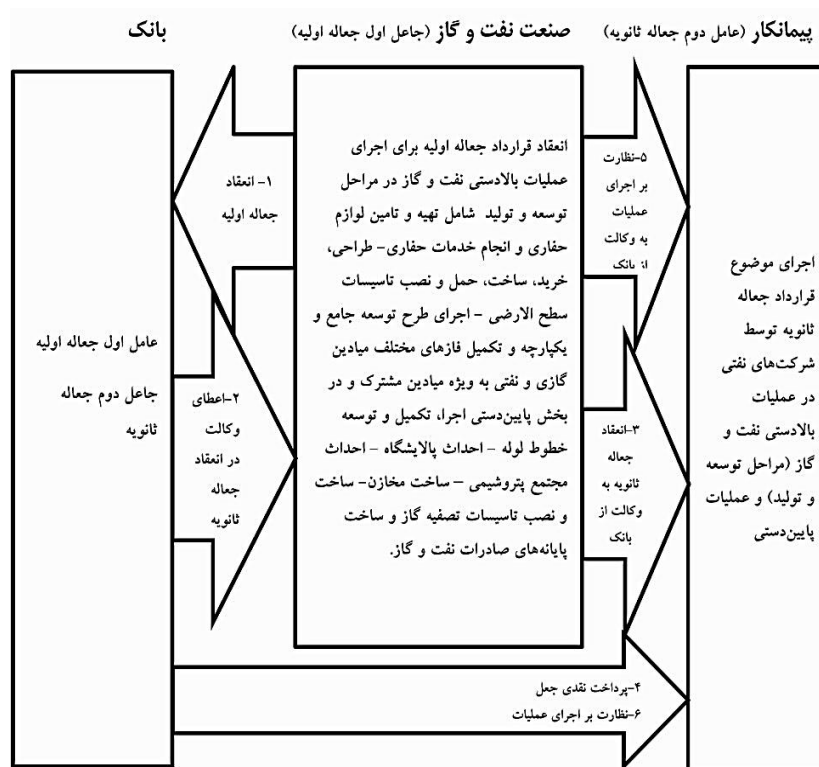
۵. از سیاق ماده ۶ قرارداد نمونه جعالة، اختیار نظارتی بانک بر حسن انجام موضوع قرارداد استنباط می‌شود. این اختیار به طریق اولی به بانک اجازه می‌دهد تا این مسئولیت را به شخص دیگری واگذار کند یا در این زمینه به شرکت ملی نفت وکالت دهد تا وظیفه نظارتی را انجام دهد. بنابراین، بانک می‌تواند درخصوص ارزیابی و نظارت بر حسن انجام موضوع قرارداد و حصول اطمینان از صحت و پیشرفت کار، به شرکت ملی نفت وکالت دهد تا با توجه به توانمندی و تخصص ویژه در صنعت نفت‌وگاز، بر حسن انجام کار و پیشرفت عملیات شرکت نفتی (عامل دوم) نظارت کند.

۶. استفاده از قرارداد جعالة در صنعت نفت تنها در پروژه‌هایی امکان‌پذیر است که دارای توجیه اقتصادی باشند. بنابراین، بانک‌ها پیش از انعقاد قرارداد باید از اجرای موضوع آن و بازگشت جعل اطمینان یابند و طرح‌های تولیدی و خدماتی را از نظر فنی، مالی و اقتصادی ارزیابی و بررسی کنند. در صورتی که پروژه دارای توجیه مالی و اقتصادی باشد، بانک می‌تواند نسبت به انعقاد قرارداد اقدام کند.

۷. در صنعت نفت‌وگاز می‌توان از ظرفیت قرارداد جعالة برای تأمین مالی عملیات بالادستی نفت‌وگاز در مراحل توسعه و تولید بهره برد. این امور شامل موارد زیر است:

- تهیه و تأمین لوازم حفاری و انجام خدمات حفاری؛
- طراحی، خرید، ساخت، حمل و نصب تأسیسات روزمینی؛

- اجرای طرح توسعه جامع و یکپارچه و تکمیل فازهای مختلف میادین گازی و نفتی، به ویژه میادین مشترک.
- اجرای این مراحل به دلیل کشف میدان تجاری دارای توجیه اقتصادی است.
- همچنین، قرارداد جعاله در عملیات پایین دستی نیز برای تأمین مالی پروژه‌ها مناسب است، از جمله:
 - اجرا، تکمیل و توسعه خطوط لوله؛
 - احداث پالایشگاه؛
 - احداث مجتمع پتروشیمی؛
 - ساخت مخازن و نصب تأسیسات تصفیه گاز؛
 - ساخت پایانه‌های صادرات نفت و گاز (نمودار شماره ۱).

نمودار شماره ۱: مدل عملیاتی قرارداد جعاله در صنعت نفت و گاز (منبع: یافته‌های تحقیق)

۲.۲. مرابحه

۲.۲.۱. تعریف و ویژگی‌های مرابحه

ماده ۸۱ مصوبه الحاقی هیأت وزیران به آیین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) مورخ ۱۳۹۰/۰۵/۱۲ به شماره ۹۸۲۹۷/ت ۴۶۷۳۸ هـ مرابحه را چنین تعریف می‌کند: «قراردادی است که به موجب آن عرضه‌کننده، بهای تمام‌شده اموال و خدمات را به اطلاع متقاضی می‌رساند و سپس با افزودن مبلغ یا درصدی اضافی به عنوان سود، آن را به صورت نقدی، نسیه دفعی یا اقساطی، به اقساط مساوی یا غیرمساوی در سررسید یا سررسیدهای معین به متقاضی واگذار می‌کند».

این قرارداد منجر به انتقال مالکیت کالا به متقاضی می‌شود.

عقد مرابحه که در بانکداری اسلامی مرسوم است، به این صورت است که بانک بر مبنای سفارش اولیه خرید، کالا را می‌خرد و سپس آن را به موجب عقد مرابحه و با افزودن مبلغی به عنوان سود، به مشتری می‌فروشد. در مرابحه بانکی، ممکن است بانک برای خرید کالا یا خدمات و فروش آن، به مشتری وکالت بدهد (علی‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۲۳).

افزون‌براین، مرابحه در بانکداری اسلامی در سطح بین‌المللی نیز اهمیت فراوانی دارد و شفافیت، واقعی بودن و صوری نبودن این عقد از نکات بسیار مورد توجه است (Saifuzzaman, M, 2023: 906).

بانکداری اسلامی قراردادهایی نظیر مرابحه و اجاره به شرط تملیک را در تخصیص منابع و اعطای تسهیلات به کار می‌گیرد و گاهی تا حدود نود درصد منابع خود را از طریق این عقود تخصیص می‌دهد (Dulal, M. Yasushi, M. 2020: 18).

این امر به حدی است که حتی عقد استصناع نیز در برخی از کشورهای اسلامی، به دلیل رواج گسترده مرابحه، نادیده گرفته می‌شود (Shatha, A-Kh, 2014: 603).

۲.۲.۱. امکان بهره‌مندی از قرارداد مرابحه در صنعت نفت و گاز

۱. این عقد قابلیت استفاده برای رفع نیازهای واحدهای تولیدی، خدماتی و بازرگانی را دارد و می‌تواند برای تهیه مواد اولیه، لوازم یدکی، ابزار کار، ماشین‌آلات، تأسیسات و سایر کالاها و خدمات موردنیاز این واحدها به کار گرفته شود. تحویل اموال و ارائه خدمات به متقاضیان در بخش‌های تولیدی، خدماتی و بازرگانی، پس از دریافت درخواست و تعهد کتبی مبنی بر خرید اموال و خدمات موضوع قرارداد امکانپذیر است. این قرارداد برای تأمین کالا و تدارک خدمات در مراحل توسعه و تولید عملیات بالادستی نفت و گاز مناسب است و همچنین در عملیات پایین‌دستی برای تأمین کالا و خدمات در پروژه‌هایی نظیر موارد زیر کاربرد دارد:

- اجرا، تکمیل و توسعه خطوط لوله؛
- احداث پالایشگاه؛
- احداث مجتمع پتروشیمی؛
- ساخت مخازن و نصب تأسیسات تصفیه گاز؛
- ساخت پایانه‌های صادرات نفت و گاز.

۲. براساس ماده ۱۹ دستورالعمل اجرایی مرابحه و ماده ۵ قرارداد نمونه مرابحه، امکان اعطای وکالت به متقاضی برای انتخاب، خرید و تحویل اموال و دریافت خدمات موضوع قرارداد وجود دارد. بنابراین، انتخاب، خرید و تحویل اموال و دریافت خدمات موضوع قرارداد از طریق وکالت بانک به شرکت‌های نفتی متخصص و توانمند انجام می‌شود و این امر موجب دسترسی به کالاها و خدمات مناسب در پروژه‌های مختلف نفت و گاز خواهد شد.

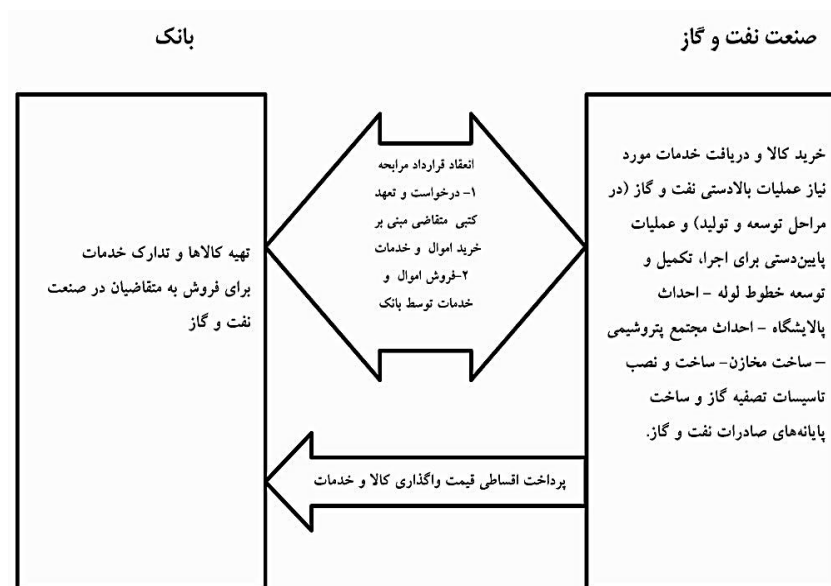
۳. بازپرداخت قیمت واگذاری کالا یا خدمات خریداری شده برای متقاضی در عقد مرابحه - که شامل بهای تمام شده اموال و خدمات به علاوه سود مؤسسه اعتباری است - می‌تواند به صورت نقدی، نسبه دفعی یا اقساطی و در اقساط مساوی یا نامساوی و در سررسید یا سررسیدهای معین انجام شود.

باتوجه به اینکه یکی از مطلوبیت‌های اقتصادی در صنعت نفت، انعطاف‌پذیری در تأمین مالی و امکان بازپرداخت اقساطی است، بنابراین بازپرداخت اقساطی قیمت واگذاری کالا یا خدمات خریداری شده در این قرارداد با شرایط مالی صنعت نفت و گاز تناسب و همخوانی دارد.

۴. مهلت بازپرداخت تسهیلات اعطایی درخصوص اموال دست اول دارای عمر مفید، برابر با عمر مفید آن اموال تعیین می‌شود. چنانچه عمر مفید در جدول مذکور پیش‌بینی نشده باشد، مدت بازپرداخت حداکثر سه سال خواهد بود که با تصویب هیأت مدیره مؤسسه اعتباری، می‌تواند حداکثر سه سال دیگر افزایش یابد.

همچنین، مهلت بازپرداخت تسهیلات اعطایی برای تأمین خدمات موردنیاز واحدهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی حداکثر سه ساله است که با تصویب هیأت مدیره مؤسسه اعتباری، می‌تواند حداکثر سه سال دیگر افزایش یابد. این امکان، یعنی تمدید مهلت بازپرداخت اقساط و طولانی شدن مدت بازپرداخت اقساط کالاها و خدمات، باتوجه به ویژگی‌های پروژه‌های زمان‌بر و هزینه‌بر در صنعت نفت و گاز، کاملاً متناسب است.

بنابراین، باتوجه به ویژگی‌های مناسب قرارداد مباحه، باید از این عقد در صنعت نفت بهره‌برداری شود. در بخشنامه اخیر^۱ بانک مرکزی نیز بر استفاده از مباحه پروژه‌ای برای تأمین مالی پروژه‌های مهم و بزرگ اقتصادی تأکید شده است (نمودار شماره ۲).

نمودار شماره ۲: مدل عملیاتی قرارداد مباحه در صنعت نفت و گاز (منبع: یافته‌های تحقیق)

۳.۲. سلف

۳.۲.۱. تعریف و ویژگی‌های سلف

سلف نوعی بیع است که در مقابل بیع نسبی قرار دارد؛ به این صورت که در سلف یا سلم، کالا نقداً خریداری می‌شود و تحویل آن به زمانی معین در آینده موکول می‌گردد (Habib, Syeda F, 2016: 56-57).

در حقوق بانکی، بانک کالایی را به تقاضای گیرنده تسهیلات (فروشنده کالای تولیدی یا مشتری) پیش‌خرید کرده و ثمن را بی‌درنگ پس از عقد قرارداد به‌طور کامل به حساب مشتری واریز می‌کند. مشتری نیز متعهد می‌شود که در سررسید، کالا را به بانک تحویل دهد. بالاین‌حال، بانک‌ها در قرارداد، مشتری را ملزم می‌سازند که کالای تولیدی خود را به همان مبلغ تسهیلات به‌علاوه سود مقرر بانکی بازخرید کند. این، درواقع نوعی اعطای وکالت از سوی

۱. بخشنامه شماره ۰۳/۶۷۰۴۷ مورخ ۱۴۰۳/۳/۲۳.

بانک به مشتری برای فروش محصول تولیدی است. چنین روشی می‌تواند صوری بودن قرارداد را تقویت کند و در صورتی که واقعاً محصولی در میان نباشد، این قرارداد از فلسفه و ذات عقد سلف دور بوده و بی‌تردید صوری و باطل خواهد بود. بنابراین، ضرورت دارد که واقعاً محصولی در آینده تولید شود تا بنیان توافق شکل گیرد.

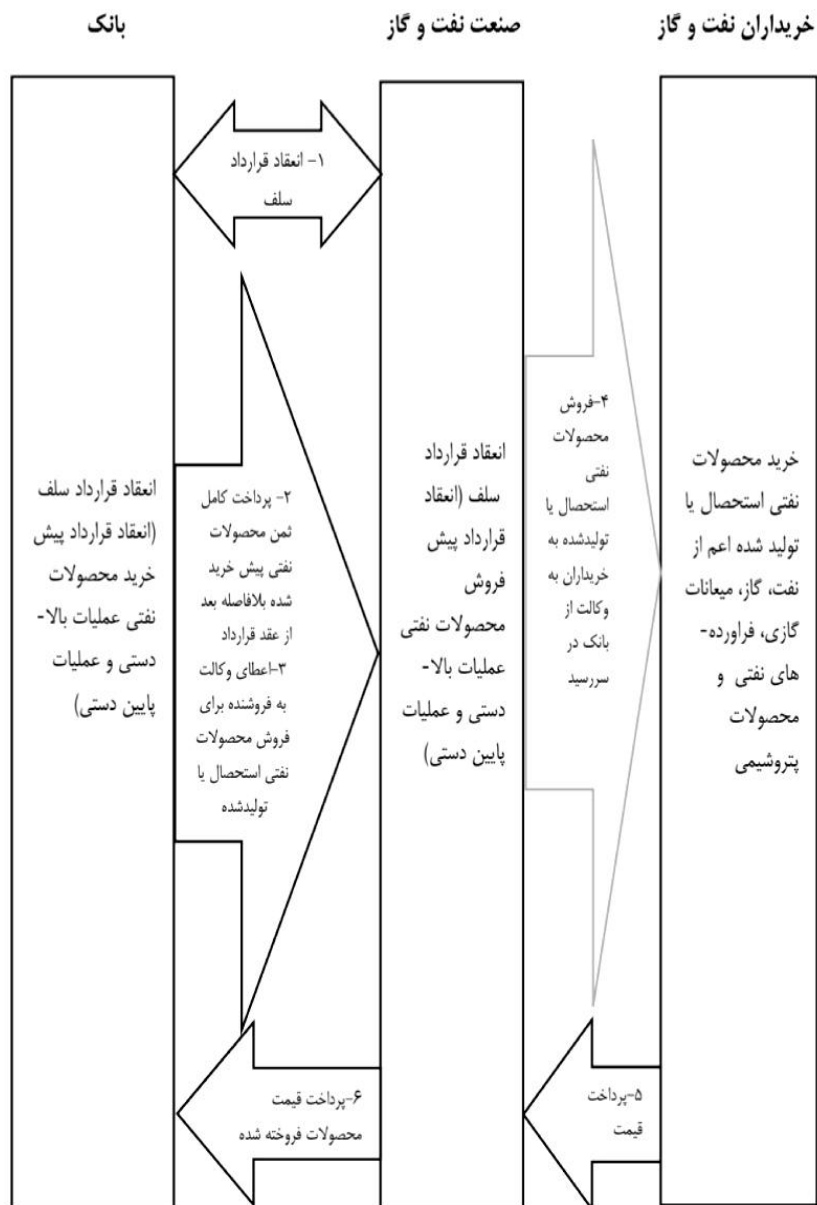
مدت سلف برابر ماده ۸ دستورالعمل سلف، یک‌ساله و حداکثر برای یک دوره تولیدی پیش‌بینی شده است و تمدید آن به دلیل عدم تصریح در مقررات مربوط امکان‌پذیر نیست (جعفری، ۱۴۰۰: ۲۵۵).

۲.۳.۲. امکان بهره‌مندی از سلف در صنعت نفت و گاز

این قرارداد به دلیل کوتاه‌مدت بودن، قابل استفاده در اکثر طرح‌های صنعت نفت و گاز نیست؛ زیرا در بسیاری از پروژه‌های نفتی، تولید محصول بیش از یک‌سال زمان می‌برد. بنابراین، استفاده از آن در مراحل اکتشاف و توسعه عملیات بالادستی نفت و گاز و مراحل احداث، ساخت و ساز و توسعه عملیات پایین‌دستی نفت و گاز - که عمدتاً زمان‌بر هستند - امکان‌پذیر نیست.

بالاین‌حال، استفاده از آن زمانی مناسب است که پروژه بالادستی نفت و گاز در شرف تولید و بهره‌برداری و پروژه پایین‌دستی نفت و گاز در شرف راه‌اندازی است.

به نظر می‌رسد با توجه به رویکرد قانونی محصول محور در رویه تقنینی بخش بالادستی صنعت نفت ایران، قرارداد بانکی سلف، به شرط اصلاح دستورالعمل و افزایش مدت قرارداد، می‌تواند چهارچوب مناسبی برای تأمین مالی در صنعت نفت، اعم از بالادستی و پایین‌دستی باشد. به این ترتیب، منابع مالی لازم برای جبران کمبود نقدینگی پروژه‌های نفت و گاز فراهم می‌شود و همچنین باعث در امان ماندن فروشنده از ریسک‌های بازار خواهد شد (نمودار شماره ۳).

نمودار شماره ۳: مدل عملیاتی قرارداد سلف در صنعت نفت و گاز (منبع: یافته‌های تحقیق)

۲.۴. استصناع

۲.۴.۱. تعریف و ویژگی‌های استصناع

استصناع قراردادی است که به موجب آن، سفارش‌دهنده کالا (مستصنع) از سازنده آن (صانع) درخواست ساخت کالایی می‌کند؛ به گونه‌ای که سازنده متعهد به تهیه مواد اولیه، ساخت و تحویل کالا در موعد مقرر می‌شود (تقی‌زاده، ۱۳۹۶: ۱۱).

درباره ماهیت فقهی این عقد نیز، تردیدهایی وجود دارد (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۰: ۳۳۴؛ نقدی دورباطی و حیدریان، ۱۳۸۹: ۱۶۵؛ هاشمی شاهرودی، ۱۳۷۸: ۴).

در عقد استصناع، پرداخت کامل ثمن در زمان عقد ضرورتی ندارد و موضوعیت عقد، عمل سازنده و ساخت کالا است. از سوی دیگر، در استصناع تعیین تاریخ دقیق تحویل محصول نیز الزامی نیست.

استصناع در نظام بانکی به این صورت انجام می‌شود که بانک برای گسترش بخش‌های تولیدی، تسهیلات لازم را در قالب دو عقد استصناع ارائه می‌دهد.

در عقد اول که میان بانک و مشتری منعقد می‌شود، بانک متعهد می‌گردد که در ازای دریافت مبلغ قرارداد و طبق شرایط مندرج در آن، کالای موردنظر را در دوره زمانی معین به مشتری تحویل دهد.

در عقد دوم که با سازنده منعقد می‌گردد، او متعهد می‌شود که در ازای دریافت مبلغ قرارداد و طبق شرایط قرارداد، کالای موردنظر را در دوره زمانی معین به بانک تحویل دهد.

به سخن دیگر، قرارداد اول، سفارش ساختی از سوی مشتری و قرارداد دوم، دستور ساختی از طرف بانک به سازنده است (جعفری، ۱۴۰۰: ۲۶۷).

۲.۴.۲. امکان بهره‌مندی از استصناع در صنعت نفت و گاز

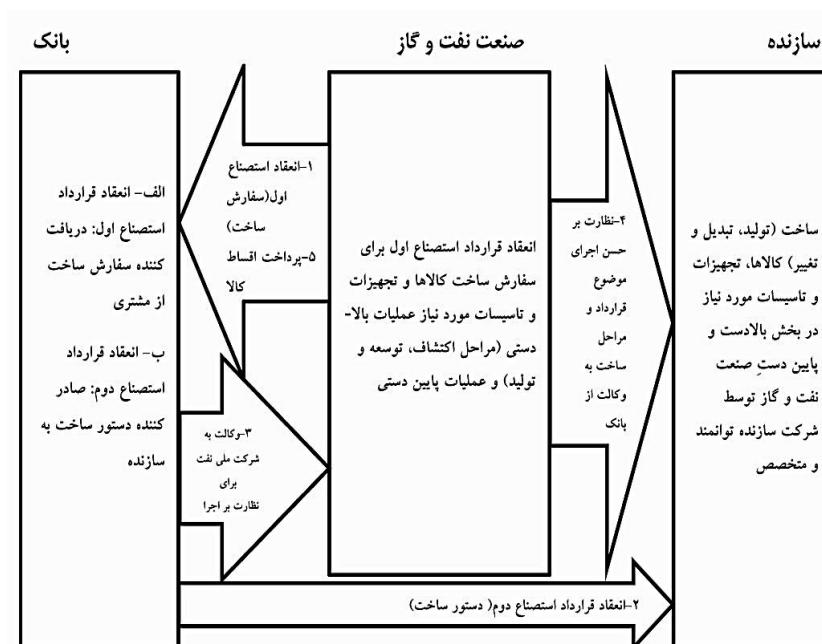
این موضوع که عقد استصناع بتواند در صنعت نفت مورد استفاده قرار گیرد، محل تأمل جدی است. می‌توان گفت که انعقاد دو عقد استصناع از سوی بانک -یکی با مشتری و دیگری با سازنده- امری بسیار تخصصی است؛ زیرا بانک‌ها نه توان و تخصص فنی ساخت کالاهای دارند و نه توان و تخصص لازم برای بررسی و نظارت بر ساخت کالاهای را.

به نظر می‌رسد بتوان این مشکل را با رعایت مقررات مواد ۴ و ۵ قرارداد نمونه استصناع برطرف کرد. از مفاد این مواد استنباط می‌شود که بانک می‌تواند ساخت و تولید کالاهای، تجهیزات و تأسیسات موردنیاز پروژه‌ها و طرح‌های نفت و گاز موضوع قرارداد را به اشخاص ثالث صلاحیت‌دار (سازنده متخصص و توانمند) واگذار کند و نظارت بر اجرای موضوع قرارداد نیز به

وکالت از طرف بانک، توسط مشتری (شرکت ملی نفت یا سایر شرکت‌های نفتی) انجام خواهد شد. به این ترتیب:

اجرای موضوع قرارداد توسط سازنده متخصص و توانمند در زمینه ساخت و تولید کالاها، تجهیزات و تأسیسات مورد نیاز پروژه‌های نفت و گاز فراهم می‌شود؛ نظارت فنی و دقیق بر حسن انجام موضوع قرارداد توسط شرکت ملی نفت یا سایر شرکت‌های نفتی توانمند ممکن می‌گردد.

بدین ترتیب، می‌توان از ظرفیت مناسب عقد استصناع برای تأمین کالاها، تجهیزات و تأسیسات مورد نیاز پروژه‌های نفت و گاز در مراحل مختلف عملیات بالادستی و پایین‌دستی بهره‌مند شد و امکان بازپرداخت طولانی‌مدت بهای کالاها و تجهیزات نیز فراهم خواهد شد (نمودار شماره ۴).

نمودار شماره ۴: مدل عملیاتی قرارداد استصناع در صنعت نفت و گاز (منبع: یافته‌های تحقیق)

۵.۲. قرارداد فروش اقساطی

۵.۲.۱. تعریف و ویژگی‌های فروش اقساطی

«فروش اقساطی قراردادی است که در آن، مبیع با بهای معلوم به خریدار فروخته شده و فوراً تسلیم می‌شود، اما پرداخت ثمن، مؤجل و مدت‌دار و به صورت قسطی است» (گلشنی، ۱۳۹۳: ۲۷).

۲.۵.۲. امکان بهره‌مندی از قرارداد فروش اقساطی در صنعت نفت و گاز

۱. باتوجه به امکان تأمین کالاهای موردنیاز بخش‌های تولیدی، خدماتی و صنعتی با استفاده از عقد فروش اقساطی، این عقد قابلیت رفع نیازهای واحدهای تولیدی، خدماتی و صنعتی برای تهیه مواد اولیه، لوازم یدکی، ابزار کار، ماشین‌آلات، تأسیسات و سایر کالاهای موردنیاز را دارا است.

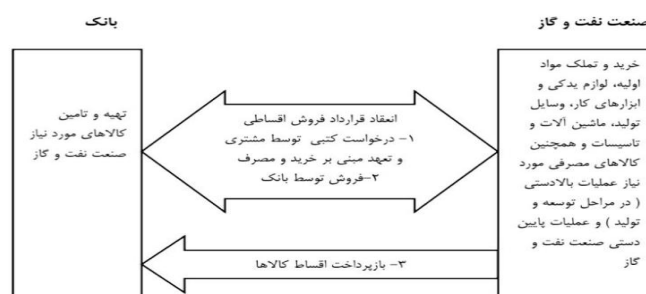
مطابق ماده ۵ دستورالعمل اجرایی فروش اقساطی وسایل تولید، ماشین‌آلات و تأسیسات مصوب ۱۳۶۳/۱/۱۹ شورای پول و اعتبار، طرح‌ها باید دارای توجیه مالی باشند. بنابراین، این عقد برای تهیه و تأمین مواد اولیه، لوازم یدکی، ابزارهای کار، وسایل تولید، ماشین‌آلات و تأسیسات و همچنین کالاهای مصرفی موردنیاز در مراحل توسعه و تولید عملیات بالادستی و پایین‌دستی صنعت نفت و گاز مناسب است.

بااین‌حال، در مرحله اکتشاف بخش بالادستی نفت و گاز، به دلیل عدم توجیه اقتصادی، قابلیت استفاده ندارد.

۲. امکان تأمین مالی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت: بسته به نیاز هریک از پروژه‌های نفت و گاز، از تأمین مالی میان‌مدت تا بلندمدت استفاده می‌شود؛ به‌ویژه تأمین مالی بلندمدت که هم‌خوانی بیشتری با شرایط صنعت نفت و گاز دارد.

۳. وصول قیمت فروش اقساطی اموال موضوع قرارداد می‌تواند به‌صورت یک‌باره یا به دفعات، به اقساط مساوی یا نامساوی در سررسید یا سررسیدهای معین انجام شود. این بازپرداخت اقساطی با شرایط مالی صنعت نفت و گاز سازگاری دارد.

۴. امکان توثیق خود کالاهایی که با فروش اقساطی تهیه شده‌اند نیز وجود دارد و سیاق نگارش دستورالعمل این قرارداد به‌گونه‌ای است که اگر اموال موضوع این قرارداد کفایت نکند، اجازه گرفتن وثیقه‌های دیگری نیز وجود دارد (نمودار شماره ۵).

نمودار شماره ۵: مدل عملیاتی قرارداد فروش اقساطی در صنعت نفت و گاز
(منبع: یافته‌های تحقیق)

۲. ۶. اجاره به شرط تملیک

۲. ۶. ۱. تعریف و ویژگی‌های اجاره به شرط تملیک

اجاره به شرط تملیک، قراردادی است که در آن متقاضی از بانک درخواست می‌کند کالا یا تجهیزات موردنیاز خود را خریداری کرده و از طریق اجاره در اختیار او قرار دهد و در پایان مدت معینی، مشتری اختیار خرید، بازگرداندن کالا یا تمدید اجاره را داشته باشد.

صورت دیگر قرارداد اجاره به شرط تملیک به این ترتیب است که مشتری ابزارها و تأسیساتی را که مالک آن‌هاست به شرکت‌های لیزینگ می‌فروشد و سپس با قرارداد اجاره به شرط تملیک، دوباره آن‌ها را اجاره می‌کند. این اقدام به مشتری کمک می‌کند تا در مواقع نیاز به نقدینگی، کمبود منابع مالی خود را جبران کند که به این روش، لیزینگ مجدد گفته می‌شود. با این حال، در نظام اقتصادی اسلامی، این روش گاهی به عنوان نوعی حيله برای دریافت پول و ربا تلقی می‌شود (جعفری، ۱۴۰۰: ۲۹۷-۲۹۸). به نظر می‌رسد در صورتی که قصد واقعی طرفین، تأمین سرمایه باشد، اشکالی ندارد، اما اگر به عنوان شیوه رایج برای رباخواری استفاده شود، احتیاط بانک مرکزی در جلوگیری از ترویج این نوع لیزینگ قابل دفاع است.

این عقد از حقوق کامن لا برخاسته و پیشینه فقهی ندارد و نخستین بار در سال ۱۳۶۱ توسط شورای پول و اعتبار در حقوق ایران به کار رفته است (تفرشی، ۱۳۸۰: ۱۱۷). درخصوص ماهیت این عقد، نظرات مختلفی مطرح شده است (تفرشی، ۱۳۸۰: ۱۱۷؛ رستمی و رستمی، ۱۳۹۶: ۱۲۲-۱۲۶؛ اسلامی‌پناه و عباسیان، ۱۳۸۸: ۲۱).

صرف نظر از اینکه کدام یک از این نظرات را بپذیریم، در لازم بودن عقد تردیدی وجود ندارد؛ به همین دلیل، اجاره به شرط تملیک، عقدی لازم، معوض و تملیکی است (وفادار، ۱۳۸۷: ۳۵۱). به باور ما نیز، عقد اجاره به شرط تملیک در قالب ماده ۱۰ قانون مدنی، عقدی مستقل با احکام خاص خود است؛ عقدی که در حقوق بانکی نیز لازم و تملیکی است و احکام ویژه خود را دارد.

۲. ۶. ۲. امکان بهره‌مندی از قرارداد اجاره به شرط تملیک در صنعت نفت و گاز

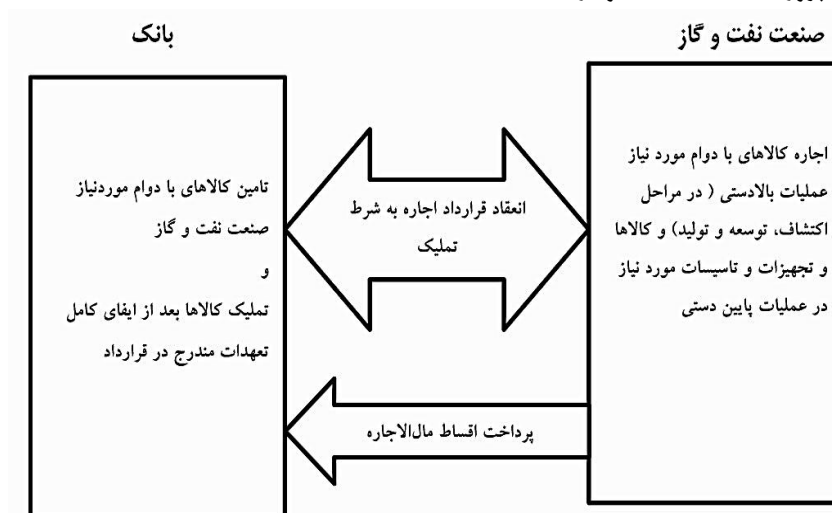
۱. امکان تأمین کالاهای بادوام برای توسعه امور خدماتی، کشاورزی، صنعتی، معدنی و بازرگانی از طریق قرارداد اجاره به شرط تملیک وجود دارد. بنابراین، این عقد برای تأمین کالاهای و تجهیزات موردنیاز عملیات بالادستی در مراحل اکتشاف، توسعه و تولید و همچنین برای تأمین کالاهای، تجهیزات و تأسیسات موردنیاز در عملیات پایین‌دستی صنعت نفت و گاز مناسب است.

۲. مزایای استفاده از قرارداد اجاره به شرط تملیک برای طرفین قابل توجه است. از یک سو، بانک به واسطه اخذ وثیقه‌ها و عدم انتقال مالکیت تا پایان مدت قرارداد، از کاهش ریسک اعتباری و اطمینان از بازگشت سرمایه برخوردار می‌شود و از سوی دیگر، صنعت نفت از طریق این قرارداد،

به کالاها، تجهیزات و تأسیسات موردنیاز دسترسی یافته و پس از ایفای کامل تعهدات مندرج در قرارداد، از امکان تملیک نهایی آن‌ها بهره‌مند خواهد شد.

۳. نحوه پرداخت اقساط مال‌الاجاره (اجاره‌بهای کالا) می‌تواند به دو صورت اقساط مساوی یا نامساوی در سررسید یا سررسیدهای معین انجام گیرد. چنین انعطافی در ساختار پرداخت‌ها به حفظ نقدینگی کمک کرده و با شرایط مالی صنعت نفت‌وگاز متناسب است.

۴. مدت بازپرداخت اقساط، برابر با طول عمر مفید اموال موضوع قرارداد تعیین می‌شود. از این‌رو، امکان بازپرداخت بلندمدت اقساط قرارداد وجود دارد. این ویژگی باتوجه به ماهیت زمان‌بر پروژه‌های صنعت نفت‌وگاز، متناسب است.

نمودار شماره ۶: مدل عملیاتی قرارداد اجاره به شرط تملیک در صنعت نفت‌وگاز
(منبع: یافته‌های تحقیق)

۷.۲. قرارداد خرید دین

۷.۲.۱. تعریف و ویژگی‌های خرید دین

مطابق ماده یک دستورالعمل اجرایی عقد خرید دین مصوب شورای پول و اعتبار به تاریخ ۱۳۹۰/۵/۲۵، خرید دین قراردادی است که به‌موجب آن شخص ثالثی، دین مدت‌دار بدهکار را به مبلغی کمتر از مبلغ اسمی آن و به‌صورت نقدی از دائن خریداری می‌کند. همچنین براساس تبصره همان ماده، مبلغ اسمی، رقمی است که در متن اسناد یا اوراق تجاری قید شده و بیانگر میزان دین است.

عقد خرید دین، عقدی تملیکی، معوض، لازم و تبعی است. در این قرارداد، مدیون یا شخص ثالث، دین مدت‌دار بدهکار را به مبلغی کمتر از مبلغ اسمی آن و به‌صورت نقدی از دائن خریداری

می‌کند. موضوع این عقد، انتقال دین و تضمین‌های مرتبط با آن از دائن اصلی به دائن جدید است (قاسم‌زاده، ۱۳۹۸: ۸۰).

در نظام حقوقی و بانکی ایران، براساس نظریه صحت مطلق قرارداد خرید دین، این نهاد حقوقی به رسمیت شناخته شده است (عربشاهی، ۱۳۹۸: ۴۰).

قانون‌گذار باتوجه به اهمیت موضوع خرید دین، آن را به‌عنوان عقدی مستقل و معین با شرایط، آثار و احکام ویژه در نظر گرفته است (محقق داماد، ۱۳۹۵: ۸).

۲.۷.۲. امکان بهره‌مندی از قرارداد خرید دین در صنعت نفت‌وگاز

۱. باتوجه به کوتاه‌مدت بودن قرارداد خرید دین طبق ماده ۶ دستورالعمل اجرایی عقد خرید دین و تبصره ذیل آن - که مقرر می‌دارد: «خرید دین موضوع اسناد و اوراق تجاری توسط بانک‌ها در صورتی مجاز است که سررسید این قبیل اسناد و اوراق تجاری از یک‌سال تجاوز ننماید» و نیز «بانک‌ها در موارد خاص و با موافقت هیأت مدیره خود، مجاز به خرید دین موضوع اسناد و اوراق تجاری با سررسید حداکثر تا دو سال می‌باشند» - به‌کارگیری عقد خرید دین در پروژه‌های نفت‌وگاز در مراحل اکتشاف و عملیات بالادستی، همچنین در مراحل احداث، ساخت‌وساز و توسعه پالایشگاه‌ها، پتروشیمی‌ها، مخازن، خطوط لوله، ساخت و نصب تأسیسات تصفیه نفت‌وگاز و پایانه‌های صادرات نفت‌وگاز عملیات پایین‌دستی که معمولاً چندین سال به طول می‌انجامد و به زمان طولانی برای درآمدزایی و سودآوری نیاز دارند، امکان‌پذیر نیست.

باین‌حال، پس از پایان مراحل یادشده و در صورت فراهم بودن شرایط لازم، استفاده از عقد خرید دین در مرحله توسعه پس از تحقق تولید اولیه و نیز در مرحله بهره‌برداری در عملیات بالادستی و پایین‌دستی صنعت نفت‌وگاز، امکان‌پذیر و مناسب خواهد بود؛ زیرا می‌تواند موجب دستیابی سریع‌تر پیمانکاران نفتی به منابع مالی شود.

درخصوص کاربرد این عقد در مرحله توسعه پس از تحقق تولید اولیه در بخش بالادستی باید افزود که مطابق «شیوه‌نامه تأمین مالی قراردادهای بالادستی نفت‌وگاز مصوب ۱۴۰۳/۰۸/۲۱ به شماره ۸۰/۱۵۱۶۲۸»، «تولید اولیه» شامل تولید حاصل‌شده از مرحله نخست عملیات توسعه میدان یا مخزن کشف‌شده نیز می‌شود و گواهی تعهد پرداخت از سوی کارفرما (شرکت ملی نفت یا شرکت‌های تابعه) پس از تحقق تولید اولیه صادر می‌گردد. این گواهی درواقع نشان‌دهنده آغاز درآمدزایی پروژه بالادستی است.

بنابراین، امکان استفاده از ظرفیت عقد خرید دین به‌واسطه گواهی تعهد پرداخت برای تأمین مالی در مرحله توسعه پس از تحقق تولید اولیه در بخش بالادستی صنعت نفت‌وگاز نیز فراهم است؛ زیرا موعده بازپرداخت (سررسید دین) همزمان با دوره درآمدزایی طرح بوده و بازپرداخت

دین از محل جریان‌های نقدی پروژه، به آسانی امکان‌پذیر است. این ویژگی، تناسب کامل این عقد با شرایط مالی صنعت نفت را نشان می‌دهد.

بدین ترتیب، بسیاری از شرکت‌های پیمانکاری که برای اجرای سایر پروژه‌های خود به سرمایه در گردش نیاز دارند، زودتر به جریان‌های نقدی حاصل از پروژه دست می‌یابند (اعتصامی و صادقی شاهدانی، ۱۴۰۰: ۳۰۶).

۲. مطابق مواد ۴ و ۵ دستورالعمل اجرایی عقد خرید دین که به ترتیب مقرر می‌دارند: «بانک‌ها موظف‌اند قبل از خرید دین موضوع اسناد و اوراق تجاری، از حقیقی بودن دین و نقدشوندگی آن در سررسید اطمینان حاصل نمایند» و «بانک‌ها مکلف‌اند قبل از خرید دین موضوع اسناد و اوراق تجاری، از معتبر بودن متعهد دین اطمینان حاصل کنند»، بررسی دقیق و کامل از نظر حقیقی بودن (صوری نبودن) دین موضوع اسناد و اوراق تجاری، اعتبار سند دین و نقدشوندگی آن در سررسید و نیز اطمینان از معتبر بودن متعهد دین توسط بانک‌ها ضروری است. بنابراین، بانک‌ها باید سازوکار اطمینان‌بخشی برای اثبات موارد یادشده فراهم کنند.

هم‌اکنون، استفاده از «گواهی تعهد پرداخت» موضوع بند «ض» شیوه‌نامه تأمین مالی قراردادهای بالادستی نفت‌وگاز مصوب ۱۴۰۳/۰۸/۲۱ به شماره ۸۰/۱۵۱۶۲۸، می‌تواند بستری مناسب برای تسهیل بهره‌مندی از قرارداد خرید دین بانکی در صنعت نفت‌وگاز فراهم آورد. به این ترتیب، سرمایه‌گذار (پیمانکار یا همان شرکت اکتشاف و تولید ایرانی) پس از تحقق تولید اولیه، به استناد ماده ۴ شیوه‌نامه یادشده، می‌تواند از شرکت ملی نفت ایران یا حسب مورد شرکت‌های تابعه آن که طرف قرارداد هستند، درخواست صدور «گواهی تعهد پرداخت عایدی آتی» حداکثر به میزان پنجاه درصد از دستمزد استحقاقی و هزینه تأمین مالی خود را مطابق مفاد قرارداد نماید.

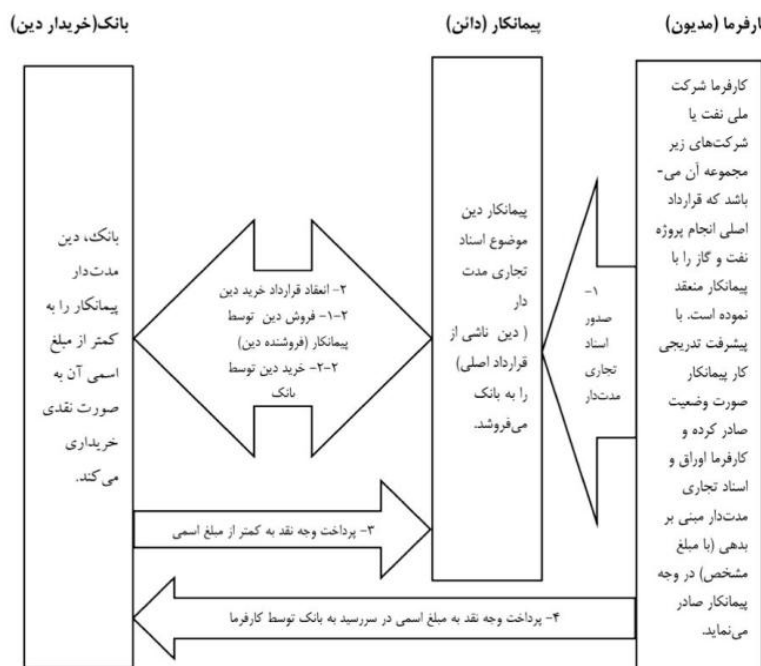
این گواهی، بیانگر میزان مطالبات تأیید و سررسیدشده یا سررسیدنشده سرمایه‌گذار (پیمانکار یا همان شرکت اکتشاف و تولید ایرانی) در قرارداد است و شامل ترتیبات زمانی و قراردادی پرداخت یا بازپرداخت آن است. همچنین، این گواهی می‌تواند به درخواست سرمایه‌گذار (پیمانکار یا همان شرکت اکتشاف و تولید ایرانی)، شامل تعهد شرکت ملی نفت ایران یا شرکت‌های تابعه آن در واریز مطالبات تأییدشده در سررسید قراردادی به نفع نهاد مالی نیز باشد.

فرایند اجرایی بدین صورت است که پیمانکار با مراجعه به بانک و انعقاد قرارداد خرید دین، گواهی تعهد پرداخت را -که درواقع نشان‌دهنده مطالبات تأییدشده و سررسیدنشده یا به عبارتی دین مدت‌دار شرکت ملی نفت ایران یا شرکت‌های تابعه نسبت به پیمانکار بوده و بیانگر حقیقی بودن دین و تأیید عملکرد پیمانکار از سوی کارفرماست- به بانک ارائه می‌کند. بانک نیز دین

مدت‌دار بدهکار (کارفرما یا همان شرکت ملی نفت ایران یا شرکت‌های تابعه) را به مبلغی کمتر از مبلغ اسمی آن، به صورت نقدی از دائن (پیمانکار) خریداری می‌نماید. براساس تعهد مندرج در همین گواهی، شرکت ملی نفت ایران در سررسید قراردادی، مطالبات تأییدشده را در وجه بانک واریز خواهد کرد.

استفاده از «گواهی تعهد پرداخت» از یک سو، موجب می‌شود بانک‌ها از حقیقی بودن دین پیمانکار، نقدشوندگی آن در سررسید، اعتبار متعهد دین (شرکت ملی نفت ایران یا شرکت‌های تابعه آن) و نیز تأیید عملکرد پیمانکار توسط کارفرما (شرکت ملی نفت ایران یا شرکت‌های تابعه آن) تا حد چشمگیری اطمینان یابند؛ و از سوی دیگر، فرایند بهره‌مندی پیمانکاران نفتی از قرارداد خرید دین و دستیابی آنان به جریان‌های نقدی حاصل از پروژه، تسهیل و تسریع می‌شود (نمودار شماره ۷).

صنعت نفت و گاز

نمودار شماره ۷: مدل عملیاتی قرارداد خرید دین در صنعت نفت و گاز (منبع: یافته‌های تحقیق)

در پایان مباحث مربوط به عقود مبادله‌ای، به‌طور خلاصه، امکان به‌کارگیری این عقود در بخش‌های بالادستی و پایین‌دستی صنعت نفت و گاز، به‌صورت تفکیکی و در قالب جدول ارائه می‌شود (جدول شماره ۲).

جدول شماره ۲: بررسی کاربرد عقود مبادله‌ای در بخش بالادستی و پایین‌دستی صنعت نفت و گاز

عقود مبادله‌ای	بخش بالادستی نفت و گاز	بخش پایین‌دستی نفت و گاز
مراجعه	برای تامین کالا و تدارک خدمات در مراحل توسعه و تولید عملیات بالادستی نفت و گاز مناسب است.	برای تامین کالا و تدارک خدمات مورد نیاز عملیات پایین‌دستی نفت و گاز مناسب است.
جعاله	برای انجام اموری از قبیل خدمات حفاری - طراحی، خرید، ساخت، حمل و نصب تاسیسات سطح الارضی - اجرای طرح توسعه جامع و یکپارچه و تکمیل فازهای مختلف میدان گازی و نفتی در مراحل توسعه و تولید عملیات بالادستی نفت و گاز مناسب است.	برای انجام فعالیت‌های پایین‌دستی از قبیل مهندسی، طراحی، مشاوره، خرید کالا، ساخت تجهیزات و ماشین‌آلات، پیمانکاری، طراحی، اجرا، تکمیل و توسعه خطوط لوله، احداث پالایشگاه، احداث مجتمع پتروشیمی، ساخت مخازن، ساخت و نصب تاسیسات تصفیه گاز و ساخت پایانه‌های صادرات نفت و گاز مناسب است.
استصناع	برای ساخت (تولید، تبدیل و تغییر) کالاهای و تجهیزات و تاسیسات مورد نیاز عملیات بالادستی در مراحل اکتشاف، توسعه و تولید مناسب است.	برای ساخت (تولید، تبدیل و تغییر) کالاهای و تجهیزات و تاسیسات مورد نیاز در عملیات پایین - دستی مناسب است.
اجاره به شرط تملیک	برای تامین کالاهای مورد نیاز عملیات بالادستی در مراحل اکتشاف، توسعه و تولید مناسب است.	برای تامین کالاهای و تجهیزات و تاسیسات مورد نیاز در عملیات پایین‌دستی مناسب است.
فروش اقساطی	برای تهیه و تامین مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزارهای کار، وسایل تولید، ماشین آلات و تاسیسات و همچنین کالاهای مصرفی مورد نیاز در مراحل توسعه و تولید عملیات بالادستی مناسب است.	برای تهیه و تامین مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزارهای کار، وسایل تولید، ماشین آلات و تاسیسات و همچنین کالاهای مصرفی مورد نیاز در عملیات پایین‌دستی صنعت نفت و گاز مناسب است.
خرید دین	استفاده از آن در مرحله توسعه (پس از تحقق تولید اولیه) و مرحله بهره‌برداری عملیات بالادستی صنعت نفت و گاز مناسب است.	استفاده از آن بعد از راه‌اندازی پروژه پایین‌دستی صنعت نفت و گاز مناسب است.
سلف	استفاده از آن زمانی که پروژه بالادستی نفت و گاز، در شرف تولید و بهره‌برداری است، امکان‌پذیر و مناسب است.	استفاده از آن زمانی که پروژه پایین‌دستی نفت و گاز، در شرف راه‌اندازی است، امکان‌پذیر و مناسب است.

نتیجه

نتایج حاصل از بررسی یکایک قراردادهای بانکی از نظر میزان همخوانی با نیازها و اقتضائات صنعت نفت و گاز و امکان بهره‌مندی از آن‌ها نشان می‌دهد که:

الف) استفاده از قراردادهای مشارکتی در تأمین مالی صنعت نفت و گاز، با رعایت برخی شرایط اساسی، مناسب است:

۱. براساس قوانین و مقررات، عقد مضاربه صرفاً به فعالیتهای بازرگانی اختصاص دارد؛ از این رو، تنها برای خرید و فروش محصولات صنعت نفت و گاز (اعم از خرید و فروش داخلی و صادرات و واردات فرآورده‌های نفتی و محصولات پتروشیمی) در بخش پایین‌دستی و به شرط رعایت قواعد رقابت منصفانه، مناسب است.

۲. استفاده از قرارداد مشارکت مدنی در بخش بالادستی نفت و گاز، در صورتی مناسب است که قرارداد مشارکت مدنی واقعی توسط بانک تخصصی فعال در حوزه صنعت نفت منعقد شده و نظارت دقیق و پیوسته از سوی بانک تخصصی و کمیته مشترک مدیریت بر اجرای پروژه‌های نفتی، اعمال شود.

همچنین، به کارگیری قرارداد مشارکت مدنی در بخش پایین‌دستی صنعت نفت و گاز نیز، مشروط به انعقاد قرارداد مشارکت مدنی واقعی توسط بانک تخصصی در زمینه صنعت نفت، نظارت دقیق و پیوسته بر پروژه‌های پایین‌دستی از سوی همان بانک، و رعایت قواعد رقابت منصفانه، مناسب ارزیابی می‌شود.

۳. باتوجه به امکان نظارت مؤثرتر در قرارداد مشارکت حقوقی - به دلیل وجود شخصیت حقوقی شرکت و حاکمیت شرکتی - این نوع قرارداد نسبت به مشارکت مدنی برای تأمین مالی پروژه‌های بالادستی و پایین‌دستی صنعت نفت و گاز مناسب‌تر است.

استفاده از قرارداد مشارکت حقوقی در بخش بالادستی نفت و گاز، مشروط به انعقاد قرارداد مشارکت حقوقی توسط بانک متخصص و متبحر در صنعت نفت و گاز، به وکالت از سپرده‌گذاران، با شرکت‌های سهامی فعال در صنعت نفت و گاز و با همکاری شرکت بیمه متخصص و توانمند در این صنعت به عنوان تضمین‌کننده سود و زیان یا حداقل تضمین‌کننده ارزش روز سهام، مناسب ارزیابی می‌شود.

همچنین، استفاده از قرارداد مشارکت حقوقی برای تأمین مالی پروژه‌های پایین‌دستی نفت و گاز، به شرط انعقاد قرارداد توسط بانک متخصص در این حوزه و رعایت قواعد رقابت منصفانه، مناسب خواهد بود.

ب) استفاده از عقود مبادله‌ای شامل مبادله، جعاله، استصناع، اجاره به شرط تملیک، فروش اقساطی، خرید دین و سلف، برای رفع نیازهای مالی صنعت نفت و گاز مناسب است؛ زیرا:

۱. قرارداد مراحله برای تأمین کالاها و تدارک خدمات در مراحل توسعه و تولید عملیات بالادستی نفت و گاز و همچنین در عملیات پایین دستی مناسب است.
۲. از ظرفیت مناسب قرارداد جعاله می توان برای تأمین مالی عملیات بالادستی نفت و گاز در مراحل توسعه و تولید و نیز در عملیات پایین دستی بهره مند شد.
۳. از ظرفیت عقد استصناع می توان برای تأمین کالاها، تجهیزات و تأسیسات مورد نیاز پروژه های نفت و گاز در مراحل مختلف عملیات بالادستی و پایین دستی استفاده کرد.
۴. قرارداد اجاره به شرط تملیک برای تأمین کالا های مورد نیاز عملیات بالادستی در مراحل اکتشاف، توسعه و تولید و همچنین برای تأمین کالاها، تجهیزات و تأسیسات مورد نیاز در عملیات پایین دستی مناسب است.
۵. قرارداد فروش اقساطی برای تهیه و تأمین مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزارهای کار، وسایل تولید، ماشین آلات و تأسیسات و همچنین کالاهای مصرفی مورد نیاز در مراحل توسعه و تولید عملیات بالادستی و پایین دستی صنعت نفت و گاز، مناسب است.
۶. می توان از ظرفیت قرارداد خرید دین در مرحله توسعه (پس از تحقق تولید اولیه به کمک گواهی تعهد پرداخت) و بهره برداری عملیات بالادستی صنعت نفت و گاز و همچنین بعد از راه اندازی پروژه های پایین دستی صنعت نفت و گاز استفاده کرد.
۷. از ظرفیت عقد سلف می توان زمانی بهره مند شد که پروژه بالادستی نفت و گاز در شرف تولید و بهره برداری و پروژه پایین دستی در شرف راه اندازی باشد.

پیشنهادهای

- یکم: توصیه می شود بانک ها در تأمین مالی پروژه های نفت و گاز، قراردادهای مبادله ای را بر قراردادهای مشارکتی و سرمایه گذاری مستقیم ترجیح دهند؛ زیرا قراردادهای مبادله ای نظیر مراحله، جعاله، استصناع، اجاره به شرط تملیک، فروش اقساطی، خرید دین و سلف به ترتیب دارای قابلیت کاربرد وسیع تر و تناسب بیشتری با اقتضائات صنعت نفت و گاز هستند.
- دوم: برای بهره گیری مؤثر از ظرفیت سرمایه گذاری مستقیم و نیز قراردادهای مشارکتی بانک ها، رعایت شرایط اساسی زیر ضروری است:
۱. رفع محدودیت ها و ممنوعیت های استفاده از عقد مشارکت حقوقی توسط بانک مرکزی.
 ۲. بازتعریف قالب عقد مشارکت حقوقی با چهارچوب بندی جدید در نظام پولی و سرمایه، به صورت الگوی عقد سپرده گذاری مختص مشارکت حقوقی؛ به گونه ای که بانک، به وکالت از مشتری در چهارچوب تبصره ماده ۳ قانون عملیات بانکی، اقدام به مشارکت حقوقی با شرکت های سهامی برای تأمین سرمایه آن ها کند.

۳. ایجاد بانک تخصصی در صنعت نفت و گاز که کاملاً همسو با سیاست‌های کلان حوزه انرژی بوده و به آن‌ها واقف باشد، ضروری است.
۴. مطلوب است که بانک‌ها صرفاً به‌عنوان وکیل مداخله کنند تا هم مشارکت مستقیم در سرمایه‌گذاری نداشته باشند و هم بدون شریک شدن در سود و زیان، تنها حق الوکاله خود را دریافت کنند.
۵. بهره‌گیری از همکاری شرکت‌های بیمه توانمند و متخصص در صنعت نفت و گاز به‌عنوان تضمین‌کننده سود و زیان یا حداقل تضمین‌کننده ارزش روز سهام، ضروری است.

بیانیه نبود تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را شامل پرهیز از دزدی ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوء رفتار و غیره، به‌طور کامل رعایت کرده‌اند.

قدردانی

نگارندگان، از داوران گرامی و فرهیخته برای مطالعه و بازبینی متن مقاله حاضر و ارائه نظرات ساختاری، علمی و ارزشمند و همچنین از دست‌اندرکاران محترم و بزرگوار مجله، صمیمانه سپاسگزاری می‌کنند.

منابع

- اسلامی‌پناه، علی؛ عباسیان، رضا (۱۳۸۸). «ماهیت حقوقی اجاره به شرط تملیک». فصلنامه حقوق، دوره ۳۹، شماره ۳، ص ۴۳-۲۳. DOI: 10.30497/IFR.2024.245777.1874
- اعتصامی، سید امیرحسین؛ صادقی شاهدانی، مهدی؛ ایمانی، مقصود (۱۴۰۰). «ارزیابی فقهی- حقوقی استفاده از وام مبتنی بر ذخایر نفت و گاز در بخش بالادستی صنعت نفت و گاز». جستارهای اقتصادی با رویکرد اسلامی، سال هجدهم، شماره ۳۵، ص ۳۱۰-۲۷۹. DOI: 10.30471/iee.2021.6971.1 981
- تفرشی، محمدعیسی؛ وحدتی شبیری، سیدحسن (۱۳۸۰). «ماهیت حقوقی، احکام و آثار قرارداد اجاره به شرط تملیک (مطالعه تطبیقی)». نشریه دانشور، دوره ۹، شماره ۳۶، ص ۱۳۰-۱۱۷. در: <https://sid.ir/paper/30522/f> (۱۰ بهمن ۱۴۰۳)
- تقی‌زاده، ابراهیم (۱۳۹۶). «استصناع و کاربرد آن در نظام بانکی با تأکید بر دستورالعمل‌های ۱۳۹۰/۵/۲۵ شورای پول و اعتبار». دوفصلنامه علمی-پژوهشی دانش حقوق مدنی، دوره ۶، شماره ۱، ص ۱۸-۱۱.

DOR: 20.1001.1.23221712.1396.6.1.2.9

جعفری لنگرودی. محمدجعفر (۱۳۹۷). مجموعه محشی قانون مدنی. چاپ ششم، تهران، گنج دانش.

____ (۱۳۹۵). الفارق. جلد پنجم، چاپ سوم، تهران، گنج دانش.

____ (۱۳۹۵). الفارق. جلد دوم، چاپ سوم، تهران، گنج دانش.

____ (۱۳۹۰). مبسوط در ترمینولوژی حقوق. جلد اول، چاپ پنجم، تهران، گنج دانش.

جعفری، امین (۱۴۰۰). حقوق بانکی (کارکرد بانکی). جلد دوم، چاپ دوم، تهران، سهامی انتشار.

حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ ق). شرایع الاسلام فی مسائل حلال و الحرام. جلد دوم، چاپ دوم، قم، نشر اسماعیلیان.

حلی، حسن بن یوسف (۱۴۲۰ ق). تحریر الاحکام الشرعیه علی مذهب الامامیه. جلد سوم، قم، انتشارات مؤسسه امام صادق (ع).

رستمی، محمدزمان؛ رستمی، محمدهادی (۱۳۹۶). «بررسی حقوقی اقتصادی اوراق اجاره و آسیب شناسی آن در بانکداری اسلامی». نشریه مطالعات اقتصاد اسلامی، دوره ۱۰، شماره ۱، ص ۱۳۸-۱۱۵. در:

<https://sid.ir/paper/220869/fa> (۴ مهر ۱۴۰۳)

شهبازی، محمدحسین (۱۳۸۵). مبانی لزوم و جواز اعمال حقوقی. تهران، نشر میزان.

شهیدی، مهدی (۱۳۹۰). حقوق مدنی ۶ (عقود معین یک). چاپ سیزدهم، تهران، انتشارات مجد.

شیروی، عبدالحسین (۱۳۹۳). حقوق نفت و گاز. چاپ دوم، تهران، نشر میزان.

طوبایی، پیمان (۱۳۹۸). بانکداری داخلی کاربردی ۱ و ۲. چاپ چهارم، تهران، نشر جاودانه.

عسکری، محمد مهدی؛ رعایانی، مهدی (۱۳۹۲). «آسیب شناسی عقد جعاله در نظام بانکداری بدون ربای ایران». فصلنامه اقتصاد و بانکداری اسلامی، دوره ۲، شماره ۳، ص ۱۵۷-۱۳۷. در:

<https://ieaoi.ir/files/site/3/7> (۵ آبان ۱۴۰۳)

عربشاهی، محمود؛ زاهدیان، مجتبی (۱۳۹۸). «بررسی ماهیت و وضعیت حقوقی قرارداد خرید دین با امان نظر به موازین فقهی و مقررات بانکی». دوفصلنامه علمی-ترویجی مطالعات فقه اسلامی و

مبانی حقوق، سال سیزدهم، شماره ۳۹، ص ۴۰-۲۷. در: <http://noo.rs/MWx36> (۱۰ آبان ۱۴۰۳)علی زاده، امیرحسین (۱۳۹۷). «مباحثه بانکی و مشروعیت آن». مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۲، شماره ۱۰۴، ص ۱۵۲-۱۲۳. <https://doi.org/10.22106/ijl.2018.34682>قاسم زاده، مرتضی (۱۳۹۸). «خرید دین در نظام بانکی ایران». فصلنامه دیدگاه های حقوق قضایی، دوره ۲۴، شماره ۸۵، ص ۹۵-۷۷. در: <https://sid.ir/paper/217845/fa> (۱۲ آذر ۱۴۰۳)

کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۱). قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی. چاپ ششم، تهران، نشر میزان.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق). الکافی. جلد پنجم، چاپ چهارم، تهران، نشر دارالکتب الاسلامیه.

گلشنی، عصمت؛ سیدمهدی، حسینی مدرس (۱۳۹۳). فروش اقساطی در حقوق بانکی. تهران، شهر دانش.

- محقق داماد، سیدمصطفی؛ شیر، جمشید؛ قاسمی، فروغ (۱۳۹۵). «خرید دین در نظام بانکداری اسلامی». *آموزه‌های فقه مدنی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۱۳، ص ۲۸-۳*. در: <http://noo.rs/azn9a> (۱۷ آذر ۱۴۰۳)
- موسویان، سیدعباس (۱۳۸۴). «ارزیابی قراردادهای و شیوه‌های اعطای تسهیلات در بانکداری بدون ربا». *فصلنامه اقتصاد اسلامی، دوره ۵، شماره ۱۹، ص ۷۰-۴۵*. در: <http://noo.rs/XAdSJ> (۲۰ آذر ۱۴۰۳)
- موسویان، سیدعباس؛ حسین، میثم (۱۳۹۷). *بانکداری اسلامی، مبانی نظری-تجارت عملی*. جلد اول، ویراست ششم، تهران، پژوهشکده پولی و بانکی. در: <https://hoquq.iict.ac.ir/article122763html> (۲۳ آذر ۱۴۰۳)
- نظرپور، محمدنقی؛ کشاورزبان پیوستی، اکبر (۱۳۹۲). «الزامات احیای عقد مشارکت حقوقی راهبردی برای تحقق بانکداری PLS در نظام بانکداری بدون ربا». *فصلنامه علمی-پژوهشی راهبرد اقتصادی، دوره ۲، شماره ۷، ص ۷۹-۳۹*. در: https://econrahbord.csr.ir/article_103248html (۲۷ آذر ۱۴۰۳)
- نقدی دورباطی، مریم؛ حیدریان، محمدرضا (۱۳۸۹). «جایگاه بیع استصناع (قرارداد سفارش ساخت) در فقه شیعه و سنی». *نشریه فقه و تاریخ تمدن، دوره ۲، شماره ۷، ص ۱۷۰-۱۵۲*. <https://manuscript.isc.ac/Inventory/8/455010.html> (۳۰ آذر ۱۴۰۳)
- هاشمی شاهرودی، سیدمحمود (۱۳۷۸). «استصناع (سفارش ساخت)». *نشریه فقه اهل بیت، شماره ۱۹ و ۲۰، ص ۲۴-۱۴۵۲۸*. <https://ensani.ir/fa/article/journal-number/14528.3> (۱۰ دی ۱۴۰۳)
- وفادار، علی (۱۳۸۷). «اجاره به شرط تملیک». *فصلنامه حقوق، دوره ۳۸، شماره ۱، ص ۳۷۲-۳۵۱*.
DOR: 20.1001.1.25885618.1387.38.1.16.3

References

- Al Maddah, Fatemah A. (2017). "Islamic-finance-and-the-concept-of-profit-and-risk-sharing, Middle East". *Journal of Entrepreneurship, Leadership and Sustainable Development*, 1(1), pp. 89-104.
<http://hdl.handle.net/20.500.14131/235>. (Accessed 3 December 2024).
- Alizadeh, Amir Hossein (2018). "Banking Murabaha and its Legitimacy". *Justice Legal Journal*, Volume 82, Number 104, pp. 152-123. [In Persian]
- Arabshahi, Mahmoud; Zahedian, Mojtaba (2019). "Investigating the nature and legal status of the debt purchase contract with reference to jurisprudential standards and banking regulations". *Two scientific quarterly promotional journals of Islamic jurisprudence studies and fundamentals of law*. Volume 13, Issue 39, pp. 40-27. [In Persian]
- Askari, Mohammad Mehdi; Roayaei, Mehdi (2013). "Pathology of the Ja'alah Contract in the Interest-Free Banking System of Iran". *Quarterly*

- Journal of Islamic Economics and Banking*, Volume 2, Issue 3, pp. 137-157. [In Persian]
- Asutay, M, Eid, W, K. (2019). *Mapping the Risks and Risk Management Practices in Islamic Banking*. Wiley.
- Aulia Fitria ,Yustiardi, Aulia Arifatu Diniyya, Fariyah Amirah Ahmad Faiz,Nur Shazni Subri, Zahra Nabila Kurnia. (2020). "Issues and Challenges of the Application of Mudarabah and Musharakah in Islamic Bank Financing Products". *Journal of Islamic Finance (JIF)*, 9(2), pp. 26-41. DOI:10.31436/jif.v9i2.482
- Dulal, Mohammad Miah,Yasushi, Suzuki .(2020). "Murabaha syndrome of Islamic banks: a paradox or product of the system?". *Journal of Islamic Accounting and Business Research*.11(7), pp. 1363-1378. DOI:10.1108/JIABR-05-2018-0067
- Eslamipannah , Ali; Abbasian, Reza (2010). "Legal Nature of Hire-purchase". *Law Quarterly*, Volume 39, Number 3, pp. 23-43.[In Persian]
- Etesami, Seyyed Amir Hossein. Sadeghi Shahdani, Amir. Imani, Maqsd. (2021). "Jurisprudential-legal evaluation of the use of loans based on oil and gas reserves (RBL) in the upstream segment of the petroleum industry". *Journal of Economic Essays: An Islamic Approach (JEE)*.Volume 18, Issue 35 - Serial Number 35. pp. 279-310. [In Persian]
- Ghasemzadeh, Morteza (2019). "Purchasing Debt in the Iranian Banking System". *Quarterly Journal of Judicial Law Perspectives*. Volume 24, Issue 85, pp. 77-95. [In Persian]
- Golshani, Esmat; Seyed Mehdi, Hosseini Modarres. (2014). *Installment Sales in Banking Law*. Tehran, Shahr Danesh. [In Persian]
- Habib, Syeda Fahmida. (2018). *Fundamentals of Islamic Finance and Banking*. John Wiley & Sons.
- Hashemi Shahroudi, Seyyed Mahmoud (1999). "Estesna Contract (Ordering to Build)". *Ahlul Bayt Jurisprudence Journal*, No. 19 and 20, pp. 24-3. [In Persian]
- Hilli, Hassan ibn Yusuf (1420 AH). *Tahrir al-Ahkam al-Shariah on the Imamiyyah Mazhab*. Volume 3, Qom, Imam Sadiq Institute Publication. [In Persian]
- Hilli, Ja'far ibn Hassan (1408 AH). *Islamic Laws in Matters of Halal and Haram*. Volume 2, Second Edition, Qom, Ismaili Publication. [In Persian]
- Ismail, M and Authors. (2020). "The Application of Ju'alah in Islamic Finance: The Malaysian Perspective". *International Journal of Management and Applied Research*, 7(1), pp. 29-41. DOI:10.18646/2056.71.20-002
- Jafari Langroodi, Mohammad Jafar (2011). *Detailed in Legal Terminology*. Volume 1, Fifth Edition, Tehran, Ganj Danesh. [In Persian]

- _____. (2016). *Al-Farq*. Volume 2, Third Edition, Tehran, Ganj Danesh. [In Persian]
- _____. (2016). *Al-Farq*. Volume 5, Third Edition, Tehran, Ganj Danesh. [In Persian]
- _____. (2018). *Mahshi Civil Law Collection*. 6th edition, Tehran, Ganj Danesh. [In Persian]
- Jafari, Amin (1400). *Banking Law (Banking Function)*. Volume 2, Second Edition, Tehran, Sahami Publication. [In Persian]
- Katouzian, Nasser (2002). *Civil Law in the Current Legal System*. Sixth edition, Tehran, Mizan Legal publication. [In Persian]
- Kettell, B. (2011). *Introduction to Islamic Banking and Finance*. Published by WILEY.
- Kulayni, Muhammad ibn Yaqub (1407 AH). *Al-Kafi*. Volume 5, Fourth Edition, Tehran, Dar al-Kutub al-Islamiyya Publishing House. [In Persian]
- Mohaqeq Damad, Seyyed Mustafa; Shiri, Jamshid; Ghasemi, Forough (2016). "Buying Religion in the Islamic Banking System". *Civil Jurisprudence Doctrines*, Razavi University of Islamic Sciences. Issue 13, pp. 3-28. [In Persian]
- Moussavian, Seyed Abbas; Hossein, Meysami. (2018). *Islamic Banking, Theoretical Foundations - Practical Business*. Volume 1, First Edition, Sixth Edition, Tehran: Monetary and Banking Research Institute. [In Persian]
- Moussavian, Seyyed Abbas (2005). "Evaluation of Contracts and Methods of Granting Facilities in Interest-Free Banking". *Islamic Economics Quarterly*, Volume 5, Number 19, pp. 45-70. [In Persian]
- Nafis, Alam and Authors. (2018). *Islamic Finance A Practical Perspective*. wiley publishing.
- Nazarpour, Mohammad Naghi; Keshavarzian Paysuti, Akbar (2013). "Requirements for Revival of Strategic Legal Partnership Contract for Realizing PLS Banking in Usury-Free Banking System". *Quarterly Journal of Economic Strategy*, Volume 2, Issue 7, pp. 39-79. [In Persian]
- Omar, Masood. Kiran, Javaria. (2018). *Risk Management Implementation and Solutions for Islamic Banking and Finance*. Cambridge Scholars Publishing.
- Durbati, Maryam; Heydarian, Mohammad Reza. (2010). "The Place of Estesna'a Sale (Contract for Ordering Construction) in Shiite and Sunni Jurisprudence". *Journal of Jurisprudence and History of Civilization*, Volume 2, Issue 7, pp. 170-152. [In Persian]
- Rostami, Mohammad Zaman; Rostami, Mohammad Hadi. (2017). "Legal and Economic Investigation of Lease Bonds and Its Pathology in Islamic Banking". *Journal of Islamic Economic Studies*, (1)10, pp. 115-138. [In Persian]

- Sadique, M. A. (2009). "Existence of capital at the commencement of joint ventures: an analysis of the Shari'ah position in the context of modern money and banking practices". *Journal of Economics and Management Sciences*, 17(2), pp. 209-230. DOI: 10.31436/ijema.v17i2.159
- Saifuzzaman, M. (2023). "A Review of Challenges and Solutions in the Use of Murabaha Products in Islamic Banking". *International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS)*, 7(7), pp. 906-918. DOI:10.47772/IJRISS.2023.70770
- Schoon, Natalie. (2016). *Islamic Banking and Finance*. John Wiley & Sons.
- Shahbazi, Mohammad Hossein (2006). *Fundamentals of Necessity and Permissibility of Legal Practices*. Tehran, Mizan Legal publication. [In Persian]
- Shahidi, Mehdi (2011). *Civil Law 6 (Specific Contracts 1)*. 13th edition, Tehran, Majd Publication. [In Persian]
- Shatha, A-Kh. (2014). "Comparison study of Murabaha and Istisnaa in Islamic banking in Jordan". *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 5(9), pp. 603-612. <https://ssrn.com/abstract=3093812>. (Accessed 7 June 2024).
- Shirvi, Abdolhossein (2014). *Oil and Gas Law*. Second edition, Tehran, Mizan Legal publication. [In Persian]
- Tafreshi, M.I; Wahdati Shobeiry, SH. (2002). "Legal Nature & Rules of the Hire-purchase Transaction (Comparative Study)". *Daneshvar Journal*, 9(36), pp. 117-130. SID. <https://sid.ir/paper/30522/en>. [In Persian]
- Taghizadeh, Ebrahim. (2017). "August, 2011 Estesna Contract and Its Application in Banking System with an Emphasis on Fund & Money Council Instructions on 16th". *Civil Law Knowledge*. Volume 6, Issue 1 - Serial Number 1, pp. 11-19. [In Persian]
- Toobaie, Peyman (2019). *Applied Domestic Banking 1 and 2*. Fourth edition. Tehran, Javedaneh publication. [In Persian]
- Vafadar, Ali (2008). "Lease with Condition of Ownership". *Law Quarterly*. Volume 38, Issue 1, pp. 351-372. [In Persian]
- Yaakub, F; Buang, A. H. (2024). "The application of promise (Wa'd) in Islamic Banking contracts in Malaysia: A maslahah perspective". *International Journal of Banking and Finance*, 19(1), pp. 39-56. <https://doi.org/10.32890/ijbf2024.19.1.2>. (Accessed 2 February 2025).